

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2013/03 szám

Tartalom

[Villám](#)

- [Igazmondás](#)

[Emlékezet](#)

- [Vajda János: Egy honvéd naplójából](#)
- [Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben II. rész](#)
- [Kossuth-honvédek az amerikai polgárháborúban](#)
- [Ballai László: Erdély története 1918-tól napjainkig](#)
- [Krúdy Gyula: Új történelmet kell írni](#)
- [Kilencven éve történt](#)
- [Tizenöt éve történt?](#)

[Déliab](#)

- [Ómagyar Mária-siralom](#)
- [Ady Endre: Az elűzött könny](#)
- [Ady Endre: Egy megtalált könyv](#)
- [Petőfi Sándor: 15-dik március, 1848](#)
- [Babits Mihály: Petőfi](#)
- [Krúdy Gyula: Szegény gyerekek a Szigeten](#)
- [Kosztolányi Dezső: Koszorú](#)
- [Arany János: Ha álom az élet...](#)
- [Arany János: Évnapra](#)
- [Szabó Lőrinc: Szun Vu Kung lázadása](#)
- [Dull Ernő: Húsvéti hóember](#)

[Húrok](#)

- [Szerelmi dalkeringő](#)
 - [Ballai László: Érdi Tamás a Pajta galériában](#)
 - [Ballai László: Academica vita](#)
-

Villám

Igazmondás

„Igazmondás mindenekfelett, még hazánkról is. Minden polgár kötelessége meghalni a hazájáért, de senki sem köteles hazudni érte.”

Montesquieu

Emlékezet

Vajda János: Egy honvéd naplójából

– részletek –

Hogyan hódítottuk meg Bécsset 48-ban

Három csavargó bécsi deák levetődik Pestre, s itt kiadja magát az aula és bécsi polgárság küldöttségének.

No hiszen, ha csak vendégszeretetet kell, ebben mi ugyan nem maradunk hátra.

Bizonyosan nem állíthatom, hogy a város ki lett-e világítva; de egyéb minden megtörtént, ami csak történhetett. A három kóbor deák már maga is megbánta, hogy kihívta az ősrégi lelkesedést.

Küldöttség vezette őket mindenhova és küldöttség fogadta városháznál, múzeumban, egyetemben. A színházban ünnepélyes előadást rendeztek tiszteletükre, mely alkalommal a függöny előtt a német és a magyar zászló ölelkeztek.

A fráterek majd egy óráig várakoztattak magukra, és a közönség nem vesztette el türelmét.

Ha kőből vannak, lekopnak ajkaik a sok csóktól, mint a bodajki szentek lábai. De az emberajk bőrből van, sokat kiáll.

A látogatást viszonzni kellett.

Az egyetem 30 tagból álló küldöttséget meneszte föl Bécsbe három magyar zászlóval, melynek egyikét az aulának, másikat a polgárságnak, harmadikat a nemzetőrségnek testvéri érzelme jeléül küldé a pesti egyetem, a pesti polgárság és nemzetőrség, mely két utóbbit is csak az egyetem tagja képviselendették.

Nem voltam az egyetem tagja bár, mégis egyetlen kivételképp beválasztottak e küldöttségbe.

Én a dolgokat még mindig nem akartam komoly színben látni.

„Majd megkóstoljuk a bort és a sört Bécsben” – mondtam a hajón barátimnak.

Bécshez közeledve (május 1-jén) a vezérszónokok a zászlókkal kiálltak a hajó hídjára, hogy a partokon várakozó sokaságot üdvözöljék.

A parton pedig várakozott egy sereg bérkocsis, akik jó magas áron beszállítottak „Erzsébet császárné” című szállodába.

Itt a pincérek fogadtak bennünket, tőlük telhető szolgálatkésztséggel.

Ebéd alatt megjelent egy szál deák abból a háromból, és csaknem sírva panaszkodott, hogy náluk bizony nem úgy áll ám a dolog, mint nálunk, mert itt már a reakció hatalmasan felütötte fejét és itt semmi tüntetés, csoportosulás nem történhetik, hacsak a nemzetőrség főparancsnokától gr. H.-tól erre engedelmet nem kérünk, aki pedig az éppen megbukott Metternichhel állott sógorságban.

Később még egypár deák jött, s mi kibékültünk, amennyiben látók, hogy a jóakarát csakugyan megvan bennök, de nem értenek a tüntetések szcenírozásához.

– Nem kellene törődni a parancsnokkal, mert az nem fog rendezni auflaufokat – mondták nekik.

Éppen megértők tőlük, hogy egy szegény lengyelt fognak temetni délután a közkórházból.

És azonnal megindultunk az Alser külvárosába, a szegény lengyel temetésére.

Amennyi suszterinas volt a belvárosban, mind hozzánk csatlakozott.

Föltűnt azonban, hogy amerre mentünk, az ablakok mind női fejekkel voltak teli. Még akkor nem sejtettük, mi lesz mindebből.

A temetésről visszaérkezve, kissé pihenni dőltem, amidőn Vidacs barátom, aki az egész küldöttség vezetője, főszoneka volt, fölkel és maga után int.

– Jöjj csak – mond –, olyat látsz, mit még soha nem láttál, nem is álmodtál.

Amint a lépcsőn lementünk, szemben jön velünk vagy egy tucat pajtásunk, karján mindegyik egy-egy elegáns delnővel.

Az utcára érve, ott alig lehet mozogni a sok járó-keelő delnőtől, kik általán a jobbmódú osztályhoz látszottak tartozni.

Hanem a többi regénybe való lenne.

Aulista barátaink jelentést tevén illető helyen, harmadnapra volt határozva a zászlók átadása.

Feltűnőnek találtuk, hogy az átadás helyéül nem nyílt tér, de a „fegyvertár” udvara választatott.

A nemzetőrség egy zászlóalja négyszöget képezett, a kapuk bezárattak, semmi néptömeg, úgy látszott, mintha foglyok volnánk.

Vidacs lépett a szószékre, azaz hogy egy asztra, és ott először magyar, aztán német nyelven beszélt a polgár nemzetörökhöz.

Emlegette Metternichet, a zsarnokságot, és ígérte testvéri szövetségünket a szabadság megvédésére stb.

Utána a nemzetőrség és Bécs főparancsnoka, gr. H. dühösen szökik fel az asztra, és ott ellenünk izgató szavakban azt a vádat emeli, hogy mi fölségsértő lázadók vagyunk, akik a legkegyelmesebb fejedelmet zsarnoknak nevezzük.

Én úgy láttam, hogy az egész dolog kicsinált fondorlat volt. A nemzetőrök kiléptek soraikból, s szurony-szegezve rohantak felénk szitkozódva.

Én már a beszéd alatt láttam, hogy itt mi akar történni.

Sőt már előbbi nap annyira kiéreztem a helyzet minéműségét, hogy barátaimat óvatosságra kértem, állítván, hogy itt könnyen pórul járhatunk.

Talán szerencse volt, hogy barátaim nem értették e különös és hirtelen fordulat okát, s ahelyett hogy kardot rántottak volna, ártatlan képpel húzódoztak a dühös polgárok előtt, kiknek egynehánya valószínűleg jobb érzelmű és értelmű, csitította a többit.

De csak egy első testi sérelem hiányzott, hogy az egész a legkomolyabb kimenetelt nyerje.

– Ez félreértés – sűgám hirtelen Vidacs fülébe. – Ugorj az asztalra s mondd meg a polgároknak, hogy nem a jó fejedelmet, akit mi magyarok a legjobban tisztelünk és szeretünk, hanem Metternichet nevezted zsarnoknak (aminthogy úgy is volt).

Alig mondá el ezt Vidacs németül, azonnal mutatkozott a jó hatás, amit látva Vidacs tovament és követelte, hogy a főparancsnok a fondor vádat azonnal visszavonja, mit mi mindnyájan oly nyomatékkel hangoztattunk, hogy a jelenet egyszerre átváltozott, s a nemzetőrök még nagyobb haraggal rohanták meg a grófot, és talán nem jó történik vele, ha magunk nem vetjük közbe magunkat, kérve a polgárokat, engedjék az illetőt szóhoz jutni.

A parancsnok gróf föllépett az asztalra, s dühtől-e vagy félelemtől, nem tudom, halványan és reszketve visszavonta vádját, az egészet félreértésnek nevezve.

A béke helyreállt, s innen az Aulába mentünk, ahol aztán lelkes beszédek tartattak.

A derék aulisták beváltották ígéreteiket, később „német légióvá” alakultak, és híven harcoltak a magyar zászlók alatt.

Estefelé kimentünk Hietzingbe és javába nyakaljuk a sört, természetesen magyar zene mellett, amint egy század nemzetőr arra vonul el az utcán.

– „Hó, megállj!” – vezényeljük nekik, és kezdünk nekik szónokolni forradalomról, szabadságról, testvériségről és több efféle akkoron dívó eszmékről.

Egyik szónokunk beszötte beszédébe, hogy Kossuth most beteg. A bécsiek imádták Kossuthot. Arcképe minden kirakatban pompázott:

– „Ah, ah!” – volt az általános őszinte nyilatkozat

Azzal valamennyien nekik rohantunk, kiöleltük őket a sorokból tisztestől, kapitányostól, és „Nutzt niksz! Bruder muss trinken!” kiáltásokkal asztalainkhoz hoztuk őket puskástól, hordókat csapoltattunk, és megvendégeltük őket magyarán.

Kölcsönös pohárköszöntések után nekimelegedtünk és hajrá! a csárdás! úgy megforgattuk egymást, hogy Ármin és Árpád szellemeik mosolyoghatának rajtunk odafönn.

Hogy a multság magyaros jelleméből mi se hiányozzék, a látvány csodájára kicsődült vendéglői személyzetből elkaptuk a kocsmárosnét, aki csinos menyecske volt, aztán valamennyi szolgáját, szakácsnéját, utóbb az utcán összetódult tömegből is minden ott várakozó fehérszemélyt, és táncoltattuk őket, míg végre a multság olyan általánossá lett, hogy a hietzingi nagy vendéglő majd minden sörét megittuk. A bécsiek először láttak ily modorú szilaj kedvű vigalmat. A sört hordószámra ittuk és fizettük.

A nemzetőrök megkéstek egy kicsit, mi bekísértük őket állomásukra, és engedelmet kértünk ott a parancsnoktól, hogy késleltettük őket, de hát ezt így kívánta a „testvériség”.

Minden volt előzmények dacára meghódítottuk Bécset – szimpátiával.

És ez akkorában nem volt rossz politika.

A forradalom szónokai

Kossuth mint szónok valóban rendkívüli tünemény volt, sőt még ezzel sincs megmondva minden. E téren ő az volt, amiről az ember azt szokta hinni, hogyha megengedi is, miszerint lehetett volna hozzá hasonló, de lehetetlennek tartja, hogy lehetett volna nálánál nagyobb.

Ő bírta mindazon tulajdonok összegét, melyek a nagy szónokot alkotják, azokból benne semmi sem hiányzott, sőt mindegyik a maga legtökéletesebb minőségében találkozott össze benne.

Hangja bírt a csalogány lágysága s édességével, s a mennydörgés megrázó erejével. Arca, alakja prófétai, s midőn beszélt, valóságos géniusznak tetszett.

Azon emberek, kik amaz idő szellemét nem ismerik, olvasva mainapság egynémely beszédét, némely helyeit közönségesnek, sőt naivnak találják. Különösen, mikor a vidékre izgatni, lelkesíteni ment, s műveletlenebb néptömeghez vagy katonákhoz beszélt, beszédének egynémely frázisa a mai higgadt, számító elme előtt csaknem kicsinyesnek, gyermekesnek látszik. De éppen abban állott nagy ereje, hogy minden osztálynak, népnek eltalálta legbensőbb vágyait, érzését s lelkének leggyöngédebb húrjaiba kapott mindjárt a megszólításnál; németet, olaszt, magyart, angolt egyaránt elragadt.

Láttam Debrecenben egy csapat Lehel-huszárt, midőn felszerelve, táborba indultok előtt a kormányzói laknál fölállították, s Kossuth föl s alá járva előttük, honvédsipkában, rövid beszédet intéze hozzájuk. Ezek közt már nem volt jurátus, aki tüzelje őket, egyszerű pusztai földműves- vagy pásztorgyerekek s igen higgadt, csaknem hideg közönyösnek látszottak, aminek oka az is lehetett, hogy akkor állott a magyar ügy legrosszabbul (körülbelül februárban, 1849) és a leghívebbek is kezdtek elcsüggedni. Érdekes lélektani látvány volt, mint jött tűzbe egyszerre a csaknem holt tömeg. Észrevehető volt, hogy e pusztai fiúk soha életükben azelőtt még nem kiáltottak éljent, és erre ezúttal sem voltak előkészítve, meglehet, mivel tán tisztjeik sem a lelelkesebb hangulatban lehettek. Ez egyszerű pórlegények nem tudták, mivel, hogyan s miáltal fejezzék ki fölindulásukat. Mint a villany, végigjárta az egész csapatot a kormányzó szavainak gyújtó hatása. Az előbb oly csendesen, mozdulatlan álló csapat egyszerre mozogni, valósággal rángatózni kezdett. Némelyik sarkantyúját döfte akaratlanul lova oldalába, mások kardjaikat nyújtogatták a levegőbe, mintha az egész egy zongorát képezett volna, melynek csappantyúit egy virtuóz végigrohanó keze billegteti; volt, aki egyet káromkodott, kardos öklével törülgetve szeméit, mások belekiáltottak, s mintegy feleltek a szónoknak, s szinte megkönnyebbültek, midőn a beszéd végén a tömeg éljenét túlharsogtatták.

De nemcsak élőszóval, hanem még irataival is csodálatosképpen tudott hatni a népre. Emlékszem egy vidéki jó öregúrra, ki előbb a mérsékelt párthoz tartozott, s Kossuth hazard politikáját ellenezte. Persze, őt beszélni soha nem hallotta: mikor Jellasics már Veszprémnél állt, olvassa a Nemzeti Ujságban ama cikket, melyben a nemzetet a haza védelmére, Jellasics elleni fölkelésre izgatta Kossuth. Ez egy cikk annyira föllázította a jó öregurat, hogy közel ötvenéves mérsékelt politikájával szakítva, rajongó Kossuthista lett, s annak minden betűje azonnal evangéliumszentség lett előtte. Azonnal golyókat kezdte önteni (mert szenvedélyes vadász volt) s terve volt egynéhányadmagával éjszaka ráütni Jellasics egész táborára, s csak nagyszámú családja rimánkodásai s barátai kérelmeinek sikerült e tervéről lebeszélni.

Sokszor van vita afelől, vajon a nagy idők csinálják-e a nagy embereket vagy nagy emberek a nagy időket?

Annyit bizonyosként lehet állítani, hogyha Kossuth nincs, bizonytalannal nem történik az, ami 48-49-ben történt. Háborúra semmi esetben sem került volna a dolog. És így föltehető, hogy egy rendkívüli ember szelleme teremti olykor a rendkívüli eseményeket.

A szónoki erőkről szólván talán nem lesz érdektelen azokról szólnom, kiket a mai ivadéknak nincs szerencséje ismerni és akikről a mai írók úgyszólván elfeledkezni látszottak. Az akkori szónokok – átalán mint szónokok – végtelen távolságban állottak Kossuthtól, ami azonban még nem jelenti azt, hogy ne lettek volna jeles szónokok, sőt igen nagy számmal voltak azok. De mindegyik, mondhatni, más

tulajdonságban volt jelesebb, s nem a szorosán vett szónoki tehetségben. Egyik nagyobb diplomata, másik nagyobb jogtudós, harmadik nagyobb államférfi vagy szervező tehetség, részint tudós vagy politikus volt különb, mint aminő szónok volt. Ügyes, körmönfont szónok s igen egyszerű volt Madarász László, míg a famózus gyémántpör el nem homályosította. Kiváló szónoki tehetség volt azonban a fiatal Vasvári Pál, ki egy nap alatt az ország egyik leghíresebb embere lett, csupán meglepő szónoki képessége által. Rögtönözve, bármikor képes volt órahosszant beszédet tartani, telve költői, szónoki szépségekkel, s a pesti közönség akkorában talán Petőfit kivéve még a legrégebb szónokok közül is senkit sem hallgata oly szívesen, mint az alig húszéves, csupasz, halvány képű fiatal jogászt.

Petőfiről meg van írva, hogy rossz színész volt, de azt talán kevesebben tudják vagy hiszik, hogy mint szónok sokkal szerencsésebb volt, és ha isten megtartja és a dolgok más fordulatot vesznek, hatalmas, izgató népszónok vált volna belőle. Röviden s ritkán beszélt, de a tömeget mindig megragadta szavai eredetisége és nézetei szélső határozottságával. Jól állt neki a beszéd s az a különös s ritka sajátsága volt, hogy a leglázítóbb szavakat a legteljesebb külső nyugalommal mondta el, minden hadonászás, heveskedés nélkül, mint ez többnyire az izgató szónokoknál látható. De hangján a legvalódibb meggyőződés, a belső tűz volt érezhető; látszott, hogy az embernek a forradalom olyan sajátlagos természete, mint a Vezúvnak az olykori tűzhányás, mely elborítja a mezőt, míg a hegy maga nyugodtan áll.

Csakugyan, hogy ő is volt a legszélső forradalmár egész Magyarországon, aki proklamálta már 1848. márciusban azt, mit mások még 49-ben is koránlottak.

Szegény Petőfi! A házára nézve számíthatlan veszteség – talán a legnagyobb – az ő halála annyi dicső halála között, de őrá nézve biztonnal istennek különös kegye volt, hogy elesett, mert csak ki e rendkívüli ember természetét ismerte, tudhatja, hogy itt csak a legszörnyűbb vég: az öngyilkosság vagy megőrülés várt volna rája!

Petőfiről sokat írtak mint költőről s emberről, de azt hiszem, mint költőről még nem eleget, mint emberről sok hibást írtak. Voltak titkos és nyílt irigyei az irodalomban és még ma is vannak, bár íranta a közönség valóban méltányos volt, s a nagy világ irodalma, noha csak gyöngye fordításokból ismeri, mégis elismeri. Petőfi érezte nagyságát, mély meggyőzések s dicsvágy képezték lelkének legerősebb rugóit, de magánemberi jellemének mégis legkiválóbb vonása volt: a hízélgés, a szolgaság, a képmutatás iránti lángoló gyűlölet, megvetés vagy tán helyesebben, az attóli undorodás. E corioláni vonás sok üres, hiú nagyságot bősített föl ellene, kik azonban elég alattomos, ravaszok voltak ezt nem mutatni, de azonban – hallgatásuk lón a felelet. Később egy-két hívatlan is hozzáfogott jellemzéséhez, és így néhány badarság is keveredett azon adatok közé, melyekből majd egy későbbi életíró még ferdébb következtetéseket vonhat.

Azzal, hogy valódi római jellem volt, egyáltalán nincs sok mondva. Amely elveket vallotta, azokat az életben is követte, és azokhoz hű maradt. Lángolón szerette hazáját s lángolón gyűlölte annak elleneit, de ha életben marad, tán keserűbb meghasonlásba esik a kor uralkodó szellemével, mint amennyit bár halhatlan műveiért az önzés eltűrhetne.

No de tán átéltük már a nehezét; tán szebb idők következnek végre, az igazaknak kedvezőbbek...

Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben II. rész

Gál Sándor ezredes

Székelyfi volt, akkortáiban még hő vérű fiatalember, bátorsága a vakmerőséggel határos katona neveltetése miatt, erélyes szónok természeti képességeinél fogva. Hadban mindig tudta a legjobb s leggyorsabban célra vezető eszközöket megválasztani, s az ellenség leggyöngébb oldalát hamar fellelte, s aztán arra súlyosodott tehetségének egész nyomatékával, mely oly hatalmas volt, hogy vele népet bírt kedvére hajlítani.

Gál még a forradalom előtti időben tiszteletet s közelismerést vívott ki nevének a magyar hadi irodalom terén. A mozgalom kitörésekor felcsapott honvédnek, s Berzenczeivel székely földre indult, s ott egymaga munkálkodott az utóbb Kossuthról nevezett huszárezred és a 12. zászlóalj szervezésén. Erre Háromszék védelmét vezette, épp oly merészen, mint célszerűen, és később az erélyes rendszabályok, melyekhez nyúlt volt, lehetőségessé tették neki Bemnek azt a sok újoncot szolgáltatni, kikre okvetlen szüksége volt az ősz vezérnek, hogy seregét velök tekintélyes számra emelje. Utoljára egymaga kiállta Háromszékben a muszka nyomasztó szorítását, melyet csak mély belátása és igazi vitézségével bírt némiképp enyhíteni; de ugyanez alkalommal hadtestével két győzedelmes sereg közül vágta ki magát, s ez által fényes tanújelét adta hadvezéri tehetségének.

Gált a székelyek lángeszű földijökként bálványozták, és mindent megtettek kedvéért; csak szemét kellett hunyorítania, s legott százan is talpra állottak, kívánságát kitudandók s teljesítendőők. Innen volt aztán, hogy a vitéz ifjú hiú lón, és szerin túl kereste a nép kedvét, és ez volt oka, hogy oly sok haszonvehetlen egyént sorozott tisztjei közé, kik aztán a veszély idején sem neki, sem az országnak becsületére nem váltak.

Egyébiránt Gál az ország legjelesebb tehetségű fiai közé tartozik, minek külföldön is számtalanszor tanújelét adta, jelesül Olaszországban, hova a szabadságharc gyászos vége után menekült.

Riczkó Ignác ezredes

Deli férfi volt, s élte virágában. Egy ideig mint huszártiszt szolgált, s mint ilyen Nagyváradon a toborzók élén parancsnokoskodott, a hadászatból azonban mákszemnyit sem értett.

A magyar minisztérium megalakultával Biharmegyében a nemzetőrök közt őrnagy, s utóbb, az erdélyi hadjárat folytában tanúsított vitézsége elismerése fejében ezredes lón.

A hiúság, az igaz, nagymértékben megvolt benne, de csak annyira az igazi huszár mély bátorsága is. Ehhez járult önzetlen, áldozatkész hazafisága, melyet a Wargersdorf alatt folyt ütközetben hős halállal pecsételt meg.

Gábor Áron őrnagy

Amolyan egyszerű, szegényforma székely ember volt, kinek eszén és szavajárásán bizony meglátszott, hogy életében nem sokat törte magát az iskola padjain, még arcából se nézett volna ki még a legavatottabb fiziognómus sem egyebet, mint legfőlebb azt, hogy rendíthetetlen katona, aki még a halállal is szembe mer szállni.

Gábor Áron székely határőr fia, s mint ilyen, hadköteles volt. Be is sorozták, mégpedig a határőr tüzérek közé, miután korán ügyességet tanúsított az esztergályos-és ácsmunkákban. Katonasorban megtanult aztán Gyulafehérvárott a tüzérség dolgából annyit, amennyire egy tüzérkáplár éppenséggel reászorult.

Azért nem is törődött vele senki, midőn néha naphosszant ott őgyelgett az ágyúk közt, s helyel-közzel, amennyire parasztkéze tudott hozzá, egy fa- vagy elsárgult papírdarabra lerajzolgatta az ágyúk, kartácsszórók s tarackok csöveit. Akkorában ugyan senkinek, de tán magának sem jutott eszébe, miszerint egykoron az ő dolga lesz olyan táborszereket készíteni, amilyenekről akkortájt oly ügyetlen vázlatot csinált.

Miután szolgálatidejét kitöltötte, a félig rokkantok közé sorozták. E helyzetében, minthogy gazdaembernek elég jómódú volt, nagy mérvben foglalkozott gépészeti munkákkal.

Szerencsét próbált fűrészmalomokkal, zsilipszerkezetekkel stb., szóval, rendszeren olyan dolog után látott, mely alkalmat adott a faragcsálásra, vagy melynek létesítése körül egész kerékrendszert bizonyos szabványok szerint kellett mozgásba hozni. Ezen bibéje, azon fölül, hogy vagyonából jó részt felemészített, még buta, kíméletlen szomszédjai gúnyját is reá zúdította. De a sors úgy intézte, hogy az, ki fölött pórias elbizottságuk csak kacagni tudott, nemsokára álmélkodó csodálatuk tárgyává váljék.

Kitört a forradalom és a magasztos eszmék közül, melyek magvaiból kicsírázottak volt, az akkor lengedező üde fuvallat szárnyain egy eljutott az ő agyába is: ez a hon- és szabadságszeretet volt. És minthogy helyét még nem foglalta el semmi, e cím alatt az iskolák katedráiról vagy a regényírók könyveiből felszedett üres szóhalmaz, egész ép teljességében meggyökerezett ott. És nemsokára oly fényes világot terjesztett benne, mint amelyet száz professor ékesszólása sem tudott volna előidézni; sőt e világosság sugarai — a „művelt” embereknél nem szokott mindig így lenni a dolog — elhatottak szívébe is, s azt forró hevökkel lánggra gyullasztva ösztönül szolgáltak arra, hogy az eszme iránti hűsége tettben is nyilvánuljon.

Gábornak egész lényét áthatotta a „szabadság” szóban rejlő varázserő. Éjjel-nappal azon forrt az esze, hogyan lehessen ez eszmének hathatósan szolgálatára. Ő nem rendelkezett sem a gazdagság nyújtotta segédforrásokkal, sem a tudomány s tapasztalás szülte mély belátással, mikkel támogathatta volna a szent ügyet. Bárhova tekintett, nem látott semmit, mit áldozatul hozhatott volna a haza oltárára – mint csak saját személyét. És jóllehet, egy hazafitól sem követel többet a honszeretet, mint amennyi tőle kitelik, Gábor Áron ezzel nem elégedett meg. Ő nemcsak feláldozni akarta magát az ügyért, melyen valója minden gyökérszálával csüggött — ő segíteni is akart rajta, még pedig úgy, hogy látszatja legyen. De hogyan? miképp?

Elgondolhatni, mennyi kint okozhatott e tettsóvár léleknek tehetetlenségének érzete!

Azonban a lángész szikrája, mely ott szunnyadott lelke fenekén, ifjúkora emlékeitől élesztve teljében felcsillámlott, hogy megszabadítsa a kétségbeesett töprenkedés emésztő gyötrelmeitől.

A magyar seregnek, mely akkoron Erdélyben működött, hogy erejét sikeresen kifejtthesse, hiányzott még az erre megkívántató fődolog, a csaták kovásza – az ágyúk.

Míg ilyenekkel nem bírtak, a hősök feláldozhatták ugyan magukat a hazáért, de alig tehettek valamit — megmentésére. Meg is mozgattak minden követ, hogy ezen, az ellenség soraiban félelmet — de az ügyfelekben bizalmat s bátorságot gerjesztő táborszerekre szert tegyenek.

De ez nem ment oly könnyen. Voltak ugyan Erdélyben hadiszertárok, de mind valamennyi az ellen kezében; a magánipar pedig nem volt – valamint most sincs még – annyira kifejtve a Királyhágón túl, hogy az állam intézeteit (fegyvergyárait – a szerk.) pótolhatta volna.

Ekkor előállt Gábor Áron, s felszólította a falubelieket, adják oda templomaik harangjait, ő majd önt belőlök ágyukat. Földieit, fejcsóválva bár, de a perc égető szükségétől indítatva mégis hajoltak kérésére, s kiszolgáltatták neki a kívánt anyagot.

Hősünk szíve örömtől repesett, midőn végre alkalmat vélt találni, hogy hó vágyának megfelelő mértékben járulhasson a haza megmentéséhez. Mindamellet kételytől mardosott kebelével fogott a munkához, vajon az ifjúkorában szerzett gyöngye ügyessége, mely még akkoron is legföllebb szánakozó mosolyra fakasztotta az avatottakat, a gyakorlatnak évek során történt mellőzése folytán nem apadt-e el egészen.

Es íme, a nagy s merész vállalat sikerült! A lelkesedés kifejtette buzgalom pótolta a gyakorlat hiányát, s a kitűzött szent célra való tekintet által a lehetőleg legnagyobb mértékben megfeszített akaraterő elméjének minden rugóit serkentve leleményességet fakasztott benne, mely, amennyire épen elkerülhetetlen szükség volt, betöltötte a szakképzettség hiányát.

Már az első ágyú, mely a kezéből kikerült, megfelelt, ha nem is a szakértő, de a szükség követelményeinek.

Nem is örvendhet jobban az anya az első dadogásnak, mit gyermeke ajkiról hall, mint Gábor örvendett, midőn ez első, önkeze alkotta táborszer reszkettető dördülete legelőször fülébe hatott.

Határtalan volt öröme a székelyeknek is, kik most tisztelet- s csodálatra ragadtatva földijök iránt, minden tőlük kitelhető módon igyekeztek kívánatainak megfelelni. Szekérszámra hordták oda neki a harangokat, hogy ágyúkat öntsön belőlök; szekérszámra a salétromot, szenet, vasat stb. kelléket, hogy puskaport s egyéb lőszeret készítsen — az ágyúba. Jöttek beláthatlan számmal a székelyek maguk is, hogy felajánlják karjaikat a munkára, véreket a honszeretet oltárára.

És az ősz hadastyán vezérük lőn a véres csatamezőn.

Vakmerő elszántsággal állott tüzérei élére, az ellenség röpítette golyózápornak kitéve magát. Ágyúinak rémületes dördülete s elesett vitézeinek halálhörgése közepett, ifjúi hévtől kigyulladt arccal osztogatta parancsait; minden vezényszava egy-egy villámot gyújtott, mely pokoli recsegéssel csapott le az ellenségre, hosszú barázdát hasítva közte a sírba vezetőt.

Legénysége, kik nem tudták megfogni, hogyan bírhatna magukszörű, szegény ember ezen, tudnivaló, a leghosszabb s legmélyebb tanulmányokat igénylő dolgokban jártassággal, hajlandók voltak ilyenkor csodaszerű lénynek tekinteni őt, kinek okvetlen természet fölötti erővel kelle rendelkeznie. E hírért aztán elterjesztették az otthon maradt nép között is, mely csodálva s gyönyörrel hallgatta a kebeléből származott egyszerű férfiú mesés tetteiről szóló elbeszéléseket. S Gábor Aron neve kevés idő múltán a Székelyföldön annyira ünnepeelt lőn, mint akár a kormányzóé, s az ő biztató szavára talpra állott valamennyi székely, s nem gondolt se kárral, se sanyarúsággal, csakhogy a haza ügyét szolgálhassa.

Mégis e férfiú – kinek helyén sokan elkábultak volna a neki szórt tömjén füstjétől – oly igénytelen s egyszerű maradt, mint akkor volt, midőn még a hír nem emelte volt fényes szárnyaira. Dacára páratlan vitézségének s a táborban egyébként szerzett nagy horderejű érdemeinek, mégis visszautasított minden kitüntetést, s csak Bemnek és Kossuthnak hozzá intézett, elismerésteljes levelei bírták reá venni, hogy az őrnagyi címet elfogadja.

E szerénység nem hagyta el haláláig, melyet 1849-ik év nyarán, hős lelkületéhez méltóan a csatasíkon lelt az oroszok elleni ütközet alkalmával: Récz és Bessenyő táján (a kökösi csatában – a szerk.).

Eleste gyászba borítá a különben is oly nehezen sújtott Székely-földet, s megfosztá népét az utolsó reményszáltól is, melyet az a haza ügyének győzelméhez kötött. Nemsokára ez ügy egészen elbukott, s aki legönzéstelenebb lelkesedéssel s legtisztább buzgalommal harcolt s ontá vérért érte, annak nevét bűn volt csak említeni is. De azért él az s élni fog örökké, a honi történelem legfényesebb lapjain ragyogva, s a nép ajkairól ezer meg ezer, tündérmesékkel szótt történetben hangoztatva, míg csak egy magyar szív feldobog ama nagy idők magasztos emlékére.

B. Stein Miksa ezredes

Nem volt hazánk szülöttje és nem szíve sugallata, hanem a körülmények hatalma volt az, ami ügyünk hívéül szegődtette. És dacára ennek, vagy tán épen ezért, honunknak megbecsülhetlen szolgálatokat tett.

Óreá az események nem lévén oly szenvedélyes hatással, mint akit a hazafi érzet s kötelesség szólított zászlóink alá, éles látása és hidegvérűsége soha nem zavartatott meg. Ha a diadal csatlakozott fegyvereinkhez, az e fölötti megelekedés nem bírta annyira felizgatni, hogy gondatlanságba esve elmulasztotta volna a szükséges óvó intézkedéseket megtenni; viszont, ha hűtlen lett hozzánk a hadi szerencse, ez őt nem bírta annyira lesújtani, hogy csüggedésnek adva magát, kellő eréllyel ne látott volna a kudarc helyreépítéséhez.

Ez okból ő kérlelhetlenül szórtá gúnyjának sebző nyilait minden érzelemre, mely határain túlcsapongva nyilvánult előtte. És bár e tulajdonsága által nem egy nemes kedélyt sértett, mégis sok ízben üdvös hatást gyakorolt vele. Így a többi közt, midőn Debreczenben, a balsors s viszontagság egy percében, sok bőbeszédű honatya kereket akart oldani, Stein volt az, ki ebbeli szándékukat élceinek maró lúgjával

eloszlatta.

Mindazonáltal ő, ha nem is tudta magának kivívni a tömeg szeretetét, tiszteletre gerjesztette maga iránt a kiválóbb, a vezéregyeniségeket. Maga Kossuth is megtisztelte bizalmával. És ha találkozott is irigyével, ki nem átalotta őt a rágalom mérges nyilával illetni, a vádló ajka elnémult, midőn e szürke kis ember, tüzes, átható pillantásával, és az ajkain vonagló finom, megvető mosollyal, végignézett rajta.

Hogy a bírálatra, mellyel másokat sújtani szeretett, saját széles ismeretei s bő tapasztalatai is feljogosították némileg, eléggé mutatják a következő, életpályájára vonatkozó adatok.

Stein világlátott, katonaviselt ember volt, s már a carlista hadjáratban (a Károly spanyol trónkövetelő által kirobbantott második polgárháborúban, 1846-1849 – a szerk.) volt alkalma a forradalmi hadviselés módjával megismerkedni. Mindamellet a 1848-diki mozgalom kitörését — mely őt hazánkban, Péterváradon építészeti tiszt minőségében érte — mint a császár embere nem jó szemmel nézte. Ferdinánd császár és király rendeletére azonban ő is letette a hűség esküt a magyar alkotmányra. E perctől fogva híve lőn az ügynek, melynek adott hitét megszegni becsületes jelleme tiltotta.

A magyar kormány legelőször is kinevezte Hrabovszky altábornagy mellé, ki Jelačić ellen királyi biztosul küldetett ki. Stein ez ügyben jobb keze volt Hrabovszkynak, s a bámulatatos diplomáciai ügyesség által, melyet kifejtett, fényesen megfelelt a benne helyezett várakozásnak. Később tervet készített Karlóca és Szent Tamás elfoglalására, s hadtani leírást szerkesztett a bácskai vidékről.

Tekintettel ebbeli munkálatainak jeles voltára, kineveztetett a bács-bánáti magyar sereg táborkarának főnökévé, utóbb a hadügyminisztérium főhadsegédjévé, s végre a központi hadi iroda főnökévé. E hatáskörében fejtette ki leggyümölcsözőbben tevékenységét. Csak az ő lankadatlan erélyének s buzgalmának köszönhető, hogy a magyar sereg a Tiszán történt visszavonulása után újrászerveződhetett.

A szabadságharc elfojtásával ő is Törökországba menekült, és ott Ferhád néven s basai minőségben folytatta hadi pályáját, mígnem a halál véget vetett sokat hányatott életének. Stein nevét nem iktatták törvénykönyvünkbe az indigenatust (díszpolgárságot – a szerk.) nyertek sorába, de azért minden hazafi a hon egyik legérdemdúsabb polgárát gyászolja emlékében.

Czetz János tábornok

„Venio nunc ad fortissimum virum,” (most térek rá a legerősebb férfiúra – a szerk.) mondhatjuk méltán, midőn e nevet leírjuk, és ha mégis utolsónak hagytuk, ez onnan van, mert a „le styl c'est l'homme” (a stílus az ember – a szerk.) elvére akartuk bízni, hogy tollünkénál mindenesetre hathatósabb ecsetvonásokkal járuljon a kitűnő ember jelleme festéséhez.

Aki e művét végigolvasta, bizonyára alkalma volt csodálni a mély költői felfogást, s mindamellet higgadt tapintatot, a lángoló hazafiság s igazságszeretetet, mely annak minden sorában nyilvánult. És ezek voltak valóban erényei „Bem jobb kezének,” kinek – mert szerénysége nem engedte, hogy gyönyörű munkájában bár csak a legegyszerűbb módon is, az olvasót kielégítő mértékben, vonatkozzék saját személyére – csak a következő rövid adatokkal járulhatunk képéhez.

Czetz János szül. 1822-ben Gidófalván, Székelyföldön. Atyja, akkorában huszárkapitány, elvitte őt Bécsújhelybe a katonai akadémiára. Itt tanulmányait kitűnő sikerrel elvégezvén, 1842-ben mint hadnagy beosztatott a Tursky-gyalogezredbe. Az ezrednél üres óráiban a magyar irodalommal, jelesül a nyelvészettel foglalkozott. Ebbeli tanulmányainak eredményeképp jelent meg tőle egy magyar hadi műszótár (t.i. ellenezte, hogy a magyar anyanyelvű katonákat is német nyelven vezényeljék – a szerk.). Különb is hadászati képzettsége s a katonai dolgokban több alkalommal tanúsított helyes felfogása feljebbvalói figyelmét is magára vonta, kik tehetségeit nemsokára annyira méltatták, hogy felvették a táborkarba (1846-tól áthelyezték a bécsi Földrajzi-Térképészeti Intézethez – a szerk.).

E helyzetben érte őt a 48-ki mozgalom, melyet ő is egy új korszak hajnalaként üdvözölt. El is követett mindent, hogy a haza szolgálatába léphessen. Óhajta teljesült. Felsőbb rendelet folytán áttétetett a

magyar hadügyminisztériumhoz, s itt eleinte hadi utasítások fogalmazására használták. Utóbb, a ráczendülés kitörésekor, elkísérte Mészároset (Mészáros Lázárt, a hadügyminisztert – a szerk.) hadsegédként Verbászra. Innen visszatérván, Kossuth kinevezte őt a honvédelmi bizottmányba hadügyi előadóul, kapitányi ranggal.

Ez új hatáskörében, főleg az erdélyi dolgokban, oly világos s helyes felfogást, oly bő politikai s hadászati ismereteket, s minden tekintetben oly mély belátással párosult leleményességet s szervezési tehetséget mutatott, hogy a kormányzó megbízta őt, mint őrnagyot, Erdélyben – az onnan elszólított Baldacci helyébe – a magyar sereg maradványainak újjászervezésével s vezényletével.

E föladatában oly ügyesen s szerencsésen járt el, hogy utóbb Bem, midőn az erdélyi magyar sereg vezéréül Kolozsvárra érkezett, a leghízelgőbb kifejezésekben adta tudtára elismerését, s érdemei jutalmául legott kinevezte őt ezredesnek. E perctől fogva mindig Bem oldala mellett volt, mint táborkarának főnöke, s a szótlan, magába zárkózott vezér nem egyszer fellebbentette előtte titkos terveinek fátyolát, kikérve tőle véleményét.

E kitüntető bizalomnak Csetz meg is tudott felelni mind bő ismeretei, a gyakorlat s tapasztalás által szélesbített s élesített hadászati látkörénél fogva, mind pedig bátorsága s vitézsége által.

Ez utóbbinak fényes voltáról tanúskodnak jeles hadi tettei, miket a Zsibó, Vízakna, Alvinc, Medgyes, Szászsebes, Szeben és Feketehalom alatt folyt csatákban véghezvitt.

A véres dráma végjeleneteiben, az oroszok elleni hadjáratban, egy lábán ejtett seb miatt nem vehetett részt, és a katasztrófa gyászos híre is a kórágyon érte. E súlyos körülmény folytán egyelőre a hazában bujdosva lappangni volt kénytelen, s csak 1852-ben menekülhetett Angolországba s innen utóbb Dél-Amerikába, ahol jelenleg (vagyis 1868-ban, emlékiratai megjelenésekor – szerk.) is tartózkodik.

I. fejezet

Erdély hadtani leírása – A kölcsönös hadierők elősorolása a harc kezdetével – A Szászrégen és Marosvásárhely alatt folyt hadi események – Azok következményei – Kolozsvár állapota 1848. nov. kezdetén – Vay báró – Baldacci tábornok – Összeütközés Szamosújvár alatt s annak következményei – Forrongás Kolozsvárott – Összeütközés Szamosfalva alatt – Kivonulás Kolozsvárról – A magyar sereg visszavonul Bánffyhunadra – A magyar sereg állapota ottléte alatt – Visszavonulás Csucsára – Hodossy kormánybiztos intézkedései Nagyváradon – Baldacci Pestre idéztetik – Csetz őrnagy követi a sereg fővezényletében – Intézkedései a fegyelem helyreállítására és a sereg újjászervezésére – Az erre szolgált segédszerei – Katona Miklós és a keze alatt volt nemzetőrök. Sorsuk – Urbán bevonul Kolozsvárra.

Erdélyt mindenfelől hegység keríti, részint havasok észak-keletről, részint középforma nyugat és északnyugatról. Azonfelül széltiben végignyúl az országon a hol magas, hol középforma, többnyire erdő lepte belső hegység. Az első azok, melyek az országot környezik, természetes várrá alakítják, melynek külérődjeit járhatlan, jobbadán őserdővel borított havasok képezik, melyek viszont a középforma hegyek bércei és szorosai, mintegy keresztfalak által kapcsoltnak össze. Innen látható, hogy az ellenségnek, bármerről támadjon, egyenest ama keresztfalaknak kell nekimenni, ha az ország belsejébe akar jutni, ez pedig oly dolog, mely egység létében az ország lakosai közt, s ha a vezér helyesen intézkedik a védelemre, az egyes csapatvezetők pedig bátrak s elszántak: lehetetlenségé válik.

Mert honnan vegyen az ellenség bátorságot e keresztfalak szoros torkolataiba betolulni, midőn körülötte a bástyák mindenfelől otthonos, a vidéken jártas és rakétaütegek vagy hegyi harcba való táborszerekkel ellátott sorkatonaságból vált hadcsapatoktól vannak megszállva, kiket e mellett még gerilla is támogat; midőn továbbá maga e keresztfal részint, részint pedig hevenyében felhányt erődökkel megrakott sáncként meredez eléje, melynek kivívásában még jó szerencse, ha embereinek csak felé része ott vesz, de forduljon bár még oly kevésé rosszra a dolog, tönkre juthat az egész hadtest?

Azonfelül még kénytelen minden, észak, kelet vagy délről előnyomuló hadsereg több hadműveleti

vonalon egyszerre csatázni, és nem kell egyéb, mint hogy csak egy ezen hadakozó seregekből megveressék, és a másik kettő, mely mellette mozog, oldalban és háta mögött van fenyegetve, már csak azért is, mert a megvert hadtestnek valamely másik, mellette sorakozottal egyesülni az idő s térbeli távolságnál fogva lehetetlen, ha a védő fél a kivívott előnyt felhasználni tudja. Vessünk csak egy pillantást a mappára, s tekintsük meg az oda jegyzett hegyszorosok fekvését s egymástóli távolságát; nézzük meg a Vulkán, a Vörös-toronyi, Töröcsvári, Tömösi szorosot délen; az Ojtozit, Gyimesit, Tölgyesit, Borgóit keleten; a Radnait és a Romulujt meg a Strimbót észak-keleten s északon, továbbá a Vaskaput nyugaton; a kisebbszerű szorosokat, mint teszem, a Breazait és Bodzáit délen, az Almásmezeit keleten, valamint a Dobra alatt és a Királyhágó mentében elnyúló országutak keskeny voltát (pedig ezek csakúgy, mint a Szamos völgye északon, szorosoknak tekinthetők, legalább helyenkint, amerre mindinkább beszorulnak) számba sem véve: és a főnebbi állításokat valóban igazolva látandjuk.

Ha aztán az ellenség mindez akadályok daczára, bár roppant áldozattal, mégis bejutott az országba, akkor ott várják délről és keletről a Feketeügy és az Olt, az ország közepén a két Küküllő és a Maros, északról meg és nyugatról a Szamos, tehát az ország főfolyói, mint megannyi kiostromlandó várak homlokzatai, vagy ha úgy tetszik, erődített szakaszok, roppant védelmi szerekek ellátva. Mert az ország közepén és déli részén lévő szász városok, ú. m.: Brassó, Szeben, Szászsebes, Szászváros, Kóhalom, Medgyes, Szerdahely mind valamennyien középkori építkezésük folytán, körfokoktól szárnyalt körfallal kerítvék, és könnyűszerrel, sebtiben átalakíthatók ideiglenes erődítményekké (places du moment). Ott vannak tetemesen erősített s jó karban tartott várakul: Gyulafehérvár, Vauban-féle ötszög igen jó karban, Déva vára, mely csak azelőtt néhány évvel szereltetett újra fel, a vöröstoronyi, brassói, fogarasi, töröcsvári, rozsnói, csikszeredai erődök, s végre Marosvásárhely körfalaival. Azután meg a középforma hegység derekán, mely többnyire a folyók mentében nyúlik el az országon végig, szintén található alkalmas helyet eleget s anyagot is kiterjedt sáncok felhányására vagy pedig megannyi hatalmas várszakaszok felszerelésére.

A Gyulafehérvár, Kolozsvár, Brád, Vaskóh és a Királyhágó közt elterülő oláh felföld, nagyszerű véghelyével, Gyulafehérvárral, oly erődöt képez, mely az ellenséges hadseregnek újból dolgot ad; még ha az egész országot elfoglalta volna is, itt még jókora fáradságos munka s veszteség várja. Az Oláhföldéhez hasonló várműt nyújt a Székelyföld keletről, azon esetben t. i., midőn a táborozás Magyarország felől előretörő ellenségnek szól. Látnivaló tehát, hogy Erdély akár csak teremtvé volna a védelemre, már csak annál fogva is, mert lakosai nem valami fölös számmal lévén, még ha 100,000 főnyi védelmi sereg tanyázna köztük, sem éreznék a legcsekélyebb fogyatkozást sem, akár élelem, akár takarmány vagy hadi szerekben.

A sok hegység a hegyi harcot teszi szükségessé, de ezt tulajdonképi értelemben csak a határszéli havasokon folytatják. Az ország belsejében meg a középforma hegyek és völgyekben folytatattani szokott harcról megállapított szabályok jutnak érvényre.

Nevezetesebb völgye Erdélynek tulajdonképp csak három van; ú. m.: a Szamos völgye északon, a Maros völgye az ország közepén és az Olt völgye délen. Kevésbé nevezetesekek a rónaságai: a hátszegi róna, a Barcaság, a háromszéki róna és a Sómező. Ezen völgyeken visznek keresztül a fő országutak, s ezek képezik a seregek hadi műveleteinek fővonalait. Azonkívül nevezetesekek még: a Körös völgye (Csucsánál), a Nagy- és Kis-Küküllő völgye, mely folyók Balázsfalvánál egymásba szakadnak s aztán a Marosba ömlenek, a Feketeügy völgye Háromszékben, mely vizeit az Oltba ereszt; végre a Fehér- és Fekete-Körös völgye Brád és Belényes táján Zaránd megyében és a Szeben völgye Szeben alatt.

Ezen völgyek egybekapcsolják a fő hadműveleti vonalokat ezeknek ágazataival s az erődítményi főhomlokzatok közt elnyúló szakaszokkal, amiért is nagy fontosságot kell, hogy tulajdonítson azoknak a hadvezér. Mindösszevéve pedig a lapályos völgyek jellegével bírnak: a völgyfenék szoros, a völgy partjai csekély távolságban egymástól, jobbadán párhuzamosan elnyúló hegygerincek vagy függőlegesen rajok boruló lejtők által képezvék, és számtalan hegyi szakadások s áradatok tői végigszeldelvék; erdő nem mindig lepi, ellenben messze, mérföldekre elterülnek, míg torkolatukat érhetni. Ezen képződés nyújtja aztán azon állásokat, melyeket utócsapat formában (position d'arriere garde) annyira előnyös elfoglalni, és melyek hadjáratunkban oly nagy szerepet játszottak.

A folyók télen mind befagynak, elannyira, hogy bátran átkelhetni rajtok, akár kocsival, akár padig lóháton, tavasszal jóformán megáradnak, és ha bőviben szakadott a hó, nem férnek meg medrökben, hanem még a gátakat is ellepik; nyáron talpakkal vagy könnyűszerű dereglyékkel szállják meg. Nyár derekán sokan közülök oly sekélyek, hogy gyalog átgázolhatók. Ennyit a hadműveleti vonalokról.

A hadműveleti alap a dolgok rendje szerint változik. Ha az ellenség Oláhország felől támad, úgy: Brassó, Fogaras, Nagyszeben, Szászváros, Déva első; Segesvár, Medgyes, Gyulafehérvár második; Marosvásárhely, Kolozsvár harmadik; Beszterce, Nagybánya, Szilágysomlyó negyedik alapul szolgálnak. Mert a megnevezett helyek mind valamennyien a sereg pót vagy összpontosítási helyeiül használhatók. A Havasalföld és Bukovinából előre törő ellenséggel szemben a hadműveleti alapok így következnek: Beszterce, Marosvásárhely, Udvarhely, Brassó elsősorban; Kolozsvár, Gyulafehérvár, Nagyszeben második sorban. Ha pedig az ellenség mind a kétfelől egyszerre támad, úgy legjobb a hadműveleti alapot egyenest Nagyszebentől fogva Medgyesen, Marosvásárhelyen át Kolozsvár irányába választani, és Gyulafehérvárt szélső várműnek venni.

Nincs szándékunkban Erdélyben folytatandó had elméletére vonatkozólag még több részletekkel fásasztani az olvasót. Ugyis csak a tett jut határozottan érvényre, és csakis a tetteiből magából meríti a szemes harcfi tételeit. Tehát ezentúl mi is közvetlen a tett mezejére viendjük az olvasót.

1848. október 25-én vagy 26-án történhetett, hogy az első három fontost szóró s 6 táborszerből álló üteg Czetz János őrnagy és táborkari főnök vezénylete alatt, újonchonvédek kíséretében, de vontató ló híjával, megérkezett Magyarországról Kolozsvárra, hol akkorában Vay Miklós volt ott mint kormánybiztos és Baldacci ezredes, utóbb tábornok mint katonai parancsnok. Ami a kölcsönös haderőt illeti, az mindkét félre nézve ily arányokat öltött:

A magyar had a következő csapatokból állott:

a 11. honvédszászlóalj 2 százada, Báró Bánffy János vezénylete alatt;

1 század Kossuth- vagy Mátyás-husár gróf Mikes Kelemen ezredes és gróf Bethlen Gergely őrnagy vezénylete alatt; és

mintegy 5000 főre menő nemzetőrség, köztük vagy 50 lovassal.

Az oláhok ellen síkra voltak állítva: a 11. honvédszászlóalj 4 százada Torda- és Nagyenyeden, egy század Mátyás-huszárral; a székelyek népfölkelést rendeztek, melybe aztán beolvadt a 4 székely sorzászlóalj, és mindössze kitett 8 zászlóalj gyalogságot s 4 század székely huszárt, (2 század ugyanis táborban állott az oláhok ellen). Azon kívül alakulófélben volt Maros-Vásárhelyt a 12. honvédszászlóalj, 4 századból sorakozva, valamint 2 osztály Mátyás-husár is, melyek azonban csak később lettek kiegészítve. Ezekhez járultak még a többi nemzetőrök Nagyenyeden, Tordán, Szamosujvárott, Désen, Koloson, Nagybányán, mind valamennyien alakulófélben.

Puchner altábornagy vezérlete alatt a következő osztrák csapatok állottak: gyalogság: 3 zászlóalj Károly Ferdinánd-, 3 zászlóalj Sivkovich-, 3 zászlóalj Bianchi-, 1 zászlóalj Leiningen-, 1 zászlóalj Turszky-baka; és lovasság: 4 osztály Wernhard-chevauxlegers (svalizsér, azaz könnyűlovas – a szerk.), 3 osztály Savoyai-dragonos (félnehéz lovas – a szerk.), 2 század székely huszár, 1 század oláh dzsidás. Azon kívül Urbán alezredes is élén állt egy hadtestnek, mely utóbb Wardener tábornok vezénylete alá került — s a 2. oláh határőrezred 4, a Párma gyalogezred 3 (Jablonowszkyval élén), és a Sivkovich gyalogezred 1 zászlóaljából és 1 tartalék-század Wernhard-chevauxlegers-ből állott.

Ezekhez járult még az 1. oláh határőrezred 4 zászlóalja, Röbel ezredessel élén, valamint a csak később megalakult szász vadászsászlóalj.

Végül Heydte dragonos alezredes portyázó csapatnak állt élén, mely 1 sorgyalog zászlóalj, 1 század oláh dzsidás és vagy 4—5000 főnyi oláh és szász fölkelő seregből volt összeszedve.

Mindössze tehát 15—20000 főnyi rendes had. Tüzérség dolgában az osztrákok nyolc 6 fontost és két 12 fontost szóró üteggel táboroztak, egy-egy üteget hat táborszerrel (ágyúval – a szerk.) számítva. (Az osztrák reguláris had aligha lehetett több 14 ezer főnél, de még így is jelentős túlerőt képviselt – főleg harcértékben – a magyar honvédséggel szemben – a szerk.)

Kezükön volt Gyulafehérvár, tábor- és löszerekkel bővíbben ellátva, a hirtelenében erősséggé idomított Szeben, a dévai kastély, Brassó, kastélyával s egyéb erődjeivel, a meglehetősen jó karban maradt körfalaik által védett szász városok, ú. m. Beszterce, Szászsebes, Szászrégen, Medgyes, Segesvár, kastélyával együtt; továbbá a Fogarasi kastély és az erőd által védett Vöröstoronyi szoros. Azonfelül még jelentékeny előnyt nyújtottak az osztrákoknak a hadászati körükbe eső alsó-fehér és Zaránd megyei

óserdők, valamint az ország déli részén levők is.

Mármost ezen többé-kevésbé rendes hadcsapatokhoz vegyünk még 200.000-re menő, legalább fele részben puskával, azon kívül meg lándzsával vagy szekercével felfegyverkezett oláh fölkelő sereget és vagy 40.000 főnyi szász, jobbadán mozgósított nemzetőrséget, és az osztrák hadi erőt méltán hatalmasnak mondhatjuk. (Erősen túlbecsült adatok, bár az igaz, hogy Puchner felhatalmazta az erdélyi románokat, hogy alakítsanak 15 légiót, amelynek elvi létszáma 195.000 fő volt – a szerk.)

Kossuth-honvédek az amerikai polgárháborúban

Nemeskürty István *Kik érted haltak, szent világszabadság...* című lebilincselő könyve igencsak felcsigázza az érdeklődést azoknak a magyar hősöknek a sorsa iránt, akik az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után Amerikában küzdöttek tovább a szabadság és a feketék felszabadításának csodálatos eszméjéért.

„Azokat, akik az Amerikai Egyesült Államokban harcoltak a hatvanas évek elején a rabszolga-felszabadító háborúban: már valóban csak a forradalmi öntudat kényszerítette fegyverbe – írja Nemeskürty. – Több száz magyar tiszt és honvéd harcolt a négerrek szabadságáért. Közülük is csak néhányat említünk [...] Hollán Hugó, a 12. huszárezred hadnagya, aki 1848 októberében szökve vezette haza huszárait Magyarországra, és aki ettől kezdve a honvéd hadseregben harcol: 1863-ban Illinois államban hősi halált halt a néger rabszolgák szabadságáért. Vajon gondolt-e arra 1848 őszi éjszakáján, amikor „nyergelt, fordult”, hogy a messzi Amerika füves pusztaságain végzi be életét? [...]

Georg von Amsberg, a 8. huszárezred hannoveri születésű német hadnagya, aki szintén 1848 októberében szökött haza huszáraival – akkor átmenetileg el is fogták, de kivágta magát –, és akit mint honvéd főhadnagyot tizenhat évi fogsággal sújtott Haynau hadbírósa: kegyelmet kapván Amerikába szökött, és itt megszervezte az USA 45. gyalogezredét, melynek élén részt vett a rabszolga-felszabadító háborúban. A háború végén brigádtábornok volt. [...]

Mihálóczy Géza, akit mint a bécsújhelyi katonai akadémia hallgatóját ismertünk meg, s aki a 32. gyalogezred hadnagyaként állt a honvéd hadseregbe, „Lincoln Riflemen” néven Chicagóban ezredet szervezett, és ő is a néger rabszolgák életéért adta a saját életét 1864 áprilisában a messzi Chattanoogaóban.”

Amikor tehát a magyar nemzet ismét rablánkra volt fűzve, akadt még jó néhány megfélemlíthetetlen hazafi, aki Amerikában küzdött a szabadágért és az emberi jogokért. A témával kapcsolatban készült egymást követő tengerentúli magyar monográfiákban a polgárháborúban részt vett magyarok száma egyre növekedett. Pivány Jenő 1913-ban 800 magyar önkéntesről számol be, Ács Tivadar 1964-ben ellenben már 5000-ról. A magyar-amerikai kapcsolatok történetével foglalkozó munkák tehát dagadozó büszkeséggel állíthatták, hogy nemzetiségi összlétszámuk arányában a magyarok közül jelentkeztek a legtöbben önkéntesnek az amerikai polgárháborúba. Ha mármost erre az alapra ráépítjük a hőskultuszt is – mint Ács –, akkor már közel járunk ahhoz az állításhoz, hogy a magyarok döntő szerepet játszottak az amerikai polgárháború kimenetelében.

A témában hiánypótló *Világostól Appomatoxig* című könyvével jelentkező Vida István Kornél – Szekfű Gyula tanácsát követve – igyekszik távol tartani magát mindenféle „nemzeti romanticizmustól”. Két kortárs példaképe – Bona Gábor és Hermann Róbert, az elmúlt években legtöbbet publikált 1848-49-es történészeink – nyomdokába lépve pedig igen tárgyilagosan és széleskörűen igyekszik bemutatni mindazokat a körülményeket, amelyek a Kossuth-emigráció tagjait a polgárháborúba vezették, illetve részletesen közli az összes ismert magyar hadba lépő életrajzi adatait. Mind a százét; közülük tizenhárman a Konföderáció oldalán küzdöttek.

Vida könyvének első része valóságos statisztikai adattár. Hajólisták és népszámlálási adatok alapján felméri az 1861 elejéig az Egyesült Államokba érkezett 2710 magyar területi megoszlását, foglalkozásszerkezetét, vagyoni helyzetét. Ezután ezredlajstromok és különféle katonai nyilvántartások elemzése alapján megállapítja, hogy a magyar önkéntesek aránya megfelelt az amerikai magyar lakosság megoszlásának Észak és Dél államai között – ami 8,7 és 9 % volt. Az Unió seregében szolgáló külföldi önkéntesek átlagos aránya 10 % volt, a magyaroké tehát elmaradt ettől. (Valójában minden más nemzeté elmaradt, az átlagot a legnagyobb tömegben csatlakozó németek nyomták fel, akik 180 000 katonát adtak az Uniónak, amely etnikumuk 13,8 %-át reprezentálta!) A szerző nem közöl hasonló adatokat a Konföderáció harcoló állományáról.

Vida nem csekély figyelmet szentel annak a kérdésnek, mi motiválta a magyarokat, hogy hadba lépjenek az Unió, illetve a Konföderáció oldalán. Megállapítása szerint végső soron ugyanaz: az őket befogadó nemzet megvédésének a szándéka az elnyomó agressziótól, és az állami egység helyreállítása. Vida sokszor és nyomatékosan hangsúlyozza azt is, hogy az Unió seregéhez csatlakozó önkénteseink döntésében a rabszolga-felszabadítás szándéka nem játszott különösebb szerepet (mint ahogy az általa hivatkozott újabb amerikai történeti kutatások szerint magának a polgárháború kitorésének az okai között sem). Ha azonban mindkét oldalon ugyanazon okokból léptek hadba az egykori Kossuth-honvédek – végső soron – egymással szemben, akkor további kérdést vet fel a közvéleményt formáló faktorok, a sajtó, a politikai kampányok és a civil kezdeményezések szerepe. Ezzel a szerző nem foglalkozik.

Korunk a demonstráció divatjának a kora. Ma egy tudományos előadás elképzelhetetlen anélkül, hogy anyagát projektorral ne vetítenék ki a falra. Az anyag annál munkaeffektívebbnek tűnik, minél több és minél bonyolultabb ábra támasztja alá. Vida bőszéges bizonyítékkal szolgál az olvasónak arra nézve, hogy ennek a már-már programozói szintű tudásnak nem csupán alapszinten, de legalább mesterfokon a birtokosa. Álló, fekvő és kördiagramjai, táblázatai, megoszlási térképe mind lenyűgözőek. A statisztika azonban a sokaság tudománya. Már az is kérdéses, hogy egy 18 milliós országon belül egyáltalán sokaságnak tekinthető-e 2710 főnyi ember. Talán ha egységes diaszpórát alkot. A magyarok esetében erről azonban szó sem volt, ők szétszóródtak az ország akkori 36 államában (ill. territóriumában). A legnagyobb „magyarlakta” városban, New Yorkban is mindössze 458 magyar lakott, ugyanakkor a munkalehetőségek szűkös volta miatt itt volt a legnagyobb a fluktuáció is. Aprópó munkalehetőségek.

Vida könyvének egyik legérdekesebb – nemzeti karakterológiánk szempontjából máig tanulságos – része az Amerikába érkezett magyarok munkához való viszonyának a kérdése. 1849-től 1852-ig – azaz a szabadságharc bukásától Kossuth Amerikából való távozásáig az amerikaiak nagy lelkesedéssel viseltettek a magyar szabadság ügye, így az emigránsok iránt, akik viszonylag könnyen találtak megélhetést, anélkül hogy tudtak volna angolul.

„Amikor azonban már semmit sem várhattak az amerikaiaktól – írja a szerző, talán a legnehezebb tengerentúli leckét kellett megtanulniuk: az amerikai munkamorált. [...] Dancs Lajos így emlékezett vissza ere az időszakra:

»Megyünk tehát munkát keresni, de mikor azt kérdezték tőlünk, hogy micsoda mesterséghez értünk, nagyon csodálkoztak azon, midőn azt mondtuk, hogy semmihez 'Hát hogy lehet busines nélkül megélni?' Azt feleltük, hogy értünk a hadakozáshoz, kardforgatáshoz, lovagláshoz. 'Hát mire kell ez a haszontalanság?' – kérdeék. [...] Hiába mondtuk, hogy megtanulunk mi akármit, van akarat és tehetség is bennünk, csak fejüket rázták s munkát egy se akart adni.«

A magyar emigránsokban, noha szülőhazájukban a társadalmi átalakulás zászlaja alatt is harcoltak, kitorölhetetlenül benne élt az óhaza társadalomszemlélete, ahol a nemesség nem dolgozott, s a fizikai munka rangon alulinak számított. Pulszky Ferenc így foglalta össze az amerikai benyomásait:

»Miután az államok több mint a felét láttam már, be kell vallanom, hogy nagy tiszteletet érzek a dolgozók ezen nemzete iránt. [...] a lustaság nem az úriemberek megkülönböztető tulajdonsága, s ha még nagy vagyonnal párosul is, megvetéssel tekintetnek rá. *Otium cum dignitate* (megbecsülés övezte dologtalanság – a szerk.) az európaiak ezen nagy célja itt teljesen elképzelhetetlen. A járadékélvezőt, akinek az élete csak a költekezésről és élvezetekről szól, s nem a munkáról, minden társaságból kiutálnak, s mindenféle munkát tiszteletre méltónak tartanak. Ez új jelenség az emberiség történelmében.« [...]

A következő: gyakran fájdalmas felismerésről így vallott Ács Gedeon:

»Mesterséget nem tudok, művészethez nem értek, még kapálásra és favágásra is ügyetlen és alkalmasint gyöngé vagyok, ki tanultam több évig Césár gallusok elleni háborúiról, az utrechti béke pontjairól, az ősiségről [...] de semmit, miből megélhessek, ha a sors véletlenül idegenek közé vet.«
[...]

A magyar menekültek beszámolóiból tudjuk, mekkora esélyük volt fizető munkát találni. Csak néhány szerencsés rendelkezett olyan végzettséggel-tapasztalattal, amivel sikerült elhelyezkednie. Asbóth Sándor, aki polgári mérnöki diplomát szerzett a budai Institutum Geometricumban, gond nélkül talált munkát szakmájában az Egyesült Államokban is [...] Fiala János szintén polgári mérnöki diplomát szerzett Magyarországon s Amerikában térképészként talált megélhetést [...] A magyarok elsöprő többsége azonban korántsem mondhatta magát ilyen szerencsésnek. A semmiféle piacképes végzettséggel vagy munkatapasztalattal nem rendelkezők hamarosan bármiféle szakképzettséget nem igénylő fizikai munkát örömmel végeztek volna. New Yorkban bízhattak benne, hogy a nagy gyárak igényt tartanak az olcsó bevándorló munkaerőre. [...] A magyaroknak még ezekért a korábban lenézett állásokért is foggal-körömmel kellett harcolniuk a többi bevándorlóval. "

Ehhez a forrásokkal igen érzékletessé tett elemzéshez Vida odailleszt egy kördiagramot a magyarok foglalkozásszerkezetéről, noha az 1850-es népszámlálási adatok alapján az ott élő 452 főből csupán 245-nek a foglalkozása ismert. A szerző érzi is, hogy itt valami hiba lehet, amelyet ezzel igyekszik helyreütni: „bizonyos foglalkozásszerkezeti minták mindenképpen megállapíthatóak.” A magyarok 1860-as foglalkozásszerkezetét bemutató kördiagram alapjául szolgáló népszámlálási adatok esetében még rosszabb az arány: a 2710 főből mindössze 914 fő kereső tevékenysége lelhető fel bennük. Vida e nehézséget egy statisztikai trükkel áthidalhatónak véli: „Természetesen a foglalkoztatottak túlnyomó többsége háztartásfő volt, így számukat nem az összes magyar származású amerikai lakoshoz viszonyítva érdemes vizsgálni, hanem a háztartásfők számához, ami 1125 volt. Ezzel egy reprezentatív, sokkal jobban használható mintát nyerünk (81,2 %).” [sic!]

Ugyancsak problematikus a polgárháborús statisztikák esetében a bázis, amelynek az Észak és Dél oldalán harcolókat együttvéve 240 fő körül kellene lennie, ha igaz az, hogy a magyarok 8,7 és 9 %-a fogott fegyvert. Ez igen csekély „sokaság”. A könyvben dokumentált magyar harcosok összlétszáma viszont csupán száz. Ha mégis ez a statisztikai bázis – amelyet homály fed –, akkor pl. a fegyvernemi megoszlásra vonatkozó, az északi oldalon 87, a délin pedig 13 fő továbbsegmentálása elég aggályos. Gondoljuk meg, a 13 fős állományból 1 fő már 7,7 %-ot képvisel. A Vida-féle diagram szerint a konföderációt támogató magyar önkéntesek 16 %-a szolgált a lovasságnál (azaz 2,1 fő). Mármost a 13-as összlétszámba bevett Estván Bélával kapcsolatban maga a szerző fejezi ki erős kétségét a tekintetben, hogy az illető egyáltalán harcolt-e a konföderáció hadseregében. Lehet, hogy a diagramokkal Vida csupán korunk egyfajta tudományos divatjának akar megfelelni, mindenestre a szöveges elemzést nem erősítő statisztikai ábrák helyett helyesebb fényképekkel illusztrálni egy könyvet.

Az Estván-ügy csak egy, és nem is a legfontosabb a könyvben található ellentmondások közül. A magyar önkéntesek motivációinak bemutatásról szóló fejezet így végződik: „Az irodalomban korábban domináns állítás, hogy elsősorban az afroamerikaiak felszabadítását akarták kivívni, forrásokkal nem támasztható alá, kizárólagossága megkérdőjelezhető, bár jelenléte a motiváló tényezők között nem kizárható.” (90. o.) Ez világos, a témát lezáró kijelentés. Meglepő, hogy a szerző később mégis egy külön fejezetet szentel ugyanennek a kérdésnek (161-181. o.). E fejezetből – amelynek mindjárt a 2. bekezdésében az áll, hogy a Konföderáció oldalán 15 magyar harcolt – megtudhatjuk, hogy több magyar tiszt is rokonszenvezett a feketékkel, 1863-ban Asbóth Sándor Floridában részt vett a toborzásukban, és első ezredeik felállításában, valamint összesen 11 magyar tiszt jelentkezett szolgálatra ezekhez az ezrekhez. Vagyis számukra az afroamerikaiak felszabadítása igenis dokumentálhatóan fontos kérdést jelentett. Márpedig a 11 a 87-nek 12,6 %-a. Ha viszont – a könyv végén szereplő személyi adattár alapján – figyelembe vesszük, hogy 1863 májusában, a Néger Ezredek Hivatalának felállításakor 27 magyar önkéntes már leszerelt vagy elhunyt, a fennmaradó 60 főnek a 11 már 18,3 %-át teszi ki, azaz majd minden ötödik magyar hadba lépési motivációi között igenis elsődlegesnek tűnik a rabszolgafelszabadítás kérdése.

„A modern polgárháborús kutatások kimutatták – írja Vida a 92. oldalon –, hogy a külföldi katonák

aránya az Unió hadseregében nem érte el a 20 %-ot, így a bevándorlókból lett katonák aligha lehettek a mérleg nyelvei, ahogyan a déli közvélemény állította.” Közli az idevágó statisztikát is, amely szerint az Unióban harcoló önkéntesek száma valamivel több mint 380 ezerre rúgott. Ebből 180 000 német nemzetiségű volt. A 169. oldalon viszont ez olvasható: „a feketék igenis komoly szerepet játszottak a polgárháború kimenetelének eldöntésében, s a 175 ezredbe csoportosított 178 ezer szabad fekete és volt rabszolga 1865-re számszerűleg is az Unió hadseregének tizedét tette ki.”

Most akkor mi az igazság? Mindenekelőtt az 1849-es tavaszi hadjárat tanulsága alapján az, hogy soha nem a teljes hadsereg állománya, hanem annak csupán töredéke (10-20 %-a), nevezetesen a legjobb alakulatok döntik el a háború kimenetelét az ellenség arcvonalának áttörésével, illetve visszavetésével. A haderő nagy tömegeinek mindig csupán az elfoglalt területek pacifikálásában, illetve a tartalékképzésben jut szerep. Ha a háború második szakaszában döntő jelentősége volt a 178 ezer fekete önkéntesnek, akkor az első szakaszában még nagyobb szerepe lehetett a 380 ezer immigránsnak (amely a ténylegesen harcolók – és nem a polgárháború során összesen hadba állt létszámnak – valójában 21,3 %-át képviselte), ha másban nem, akkor abban, hogy a front nem omlott össze. Végül az a kérdés is felvetődik, hogyha a nyilvánvalóan semmiféle harci tapasztalattal nem rendelkező színes bőrűek bevetése ilyen jelentőséggel bírt, akkor milyen átütő erejű lehetett volna a – nem csekély 1848-49-es harci tapasztalattal rendelkező – németység önálló magasabb egységekben történő alkalmazása a háború első szakaszában, amelyet a déliek nyomasztó fölénye jellemzett. Ez persze már meghaladja a könyv kereteit, az viszont nem, hogy egy ilyen statisztikai érzékenységű szerző ne csupán minél több faktum bemásolására, hanem azok harmonizációjára is törekedjen, sőt bátran foglaljon állást akkor is, ha esetleg egyenesen olyan szaktekintélyek, mint Mahin vagy Lonn téziseit kell meghaladnia.

Vida könyvének legkiemelkedőbb része a személyi adattár, amelyben nem csupán a katonák legszűkebben vett szolgálati és életrajzi adatait közli, hanem igyekszik megragadni az alakjukat is:

„**Hollán Hugó** [...] a Tartalékos Hadtest 1. missouri lovas zászlóaljának lett a parancsnoka, amit gyakran »Hollán Lovasaiként« emlegettek. Az alakulat katonái ellen azonban hamarosan fosztogatás és civilek elleni erőszak miatt indult vizsgálat: Schofield dandártábornok így panaszkodott Hollánra és alakulatára: »Ezek az emberek néhány nappal előztek csak meg, de meggyilkolták az egyik legmegbízhatóbb uniópárti férfit a környéken, s számos alkalommal fosztottak ki békés polgárokat. Barbár viselkedésük azóta sem változott – mélységes szegényt hozva hadseregünkre, s az Unió ügyére.« Schofield letartóztatott 5 fosztogatót, illetve Hollánt és egyik századosát is. A magyar tisztet a hadbírószak vétkesnek találta, mivel nem akadályozta meg a fosztogatást, ezért elbocsátotta parancsnoki beosztásából.

Mindezek ellenére 1862. október 7-én sikerült újból szolgálatba lépnie: a 119. illinoisi gyalogezred századosa lett. 1863. április 1-én a Tennessee állambeli Jacksonnál vívott ütközetben életét vesztette. Lakóhelyén, Quincyben a *Daily Whig Republican* beszámolt haláláról és így búcsúztatta: »Ilyen értékes ember és tehetséges katona elvesztése nagy szomorúságot vált ki mindazokból, akik ismerték.« [...]

Mihalóczy Géza [...] 1861 februárjában Mihalóczy Géza megkérte a szintén Chicagóban lakó Kuné Gyulát, aki személyesen ismerte Lincoln elnököt, hogy adja át neki kérelmét, amelyben ezt írta:

»Szervezünk egy polgárőr alakulatot ebben a városban, amely elsősorban magyarokból, csehekből s szláv származásúakból áll. Mivel az említett nemzetiségeknek ez az első százada az Egyesült Államokban, tiszteletteljesen azt kérjük az Elnök úrtól, engedélyezze, hogy a szláv származásúak „Lincoln Puskásainak nevezhessük magunkat.« [...]

Így szerveződhetett meg a Lincoln puskások nevű milíciaegység, amelynek Mihalóczy ezredese, Kováts Gusztáv pedig hadnagya lett. Az elsősorban németeket tömörítő Unió Kadétok nevű alakulattal együtt George B. McClellan tábornok parancsnoksága alá tartoztak, majd elsősorban Mihalóczy nyomására mindkét alakulat beolvadt a frissen alakult 24. illinoisi gyalogezredbe. Az alakulat parancsnoka Frederick Hecker ezredes lett, ő maga alezredesként szolgált, míg Kuné őrnagyi rangot kapott.

Az ezred Missouriban esett át a tűzkeresztségen, majd 1861. szeptember 29-én Kentuckyba irányították őket, később Tennesseebe és Alabamába. 1861. december 13-án Hecker lemondott, s

helyére Mihalóczy került ezredesi rangban. Az alabamai hadjárat során az ezred túlnyomóan német katonái részt vettek Athens városka kifosztásában 1862. május 2-án, ami Északon és Délen egyaránt az idegenellenesség megerősödését eredményezte. Az északi hadsereg vizsgálatot indított, és bár Mihalóczyt nem állították hadbírótság elé, megrótták, amiért »durván és közönségesen viselkedett az athensi hölgyekkel szemben.«

Az ezred első jelentős ütközetét 1862. október 8-án Perryville-nél vívta, s súlyos veszteségeket szenvedett: 28 katona meghalt, 79 megsebesült. A korábban súlyosan megsebesült Mihalóczy nem vett részt a csatában, mivel hátrahagyták Loieuseville-ben. A chickamaguai csatában (1863. szeptember 19-20.) a Lookout Mountainnél vívott harcokban átlótták a kezét, de sebesülése nem bizonyult súlyosnak. A Buzzard's Roost Gapnál 1864. február 24-én lezajlott csatában azonban komolyan megsebesült, amikor egy eltévedt konföderációs lövedék eltalálta. A Lookout Montaini katonai kórházba szállították, ahol dr. L.D. Harlow ezt írta állapotáról: »Mély lőtt seb a jobb karon a könyök fölött. Komoly artériás vérzés lépett fel március 2-án.« Vas-perklorát oldatot alkalmaztak, azonban március 11-én Mihalóczy meghalt, »valószínűleg a vérzés után fellépő gennyvérűség következtében«. A Cumberland Főparancsnokság 63-as Altalános Parancsa szerint Chattanooga védműveinek egyik erődjét a Cameron hegy kiszögellésénél, közvetlenül a hágótól és a hegycsúctól délre »Mihalotzy erőd«-nek nevezték el, Mihalóczy ezredes emléke előtt tisztelegve.”

Nos, a fenti idézet elegendő bizonyossággal szolgál arra nézve, hogy semmi szükségünk a „nemzeti romantizmusra”, hőseink arcképének gondos retusálására – másokénak pedig befeketézésére –, elegendő, ha beérjük a nemzeti romantikával. Igen, az 1848-49-es szabadságharc egyik legelhallgatottabb jelensége a fosztogatás, pedig Görgey is panaszkodik miatta, hogy a huszárok gyakran azért mulasztották el üldözni az ellenséget, mert a poggyászának elragadását fontosabbnak ítélték. Az amerikai hadseregben a legcsekélyebb megértést sem tanúsították e huszárvirtus iránt, amellyel szemben – mint láttuk – szigorúan felléptek. Huszáraink pedig mit tettek miután megfenyítették őket? Az első vonalban testükkel fogták fel a golyót. Ez az igazi romantika, nem a makulátlanság.

És Georg von Amsberg? Ő bizony hiányzik a könyvből, mint a helyettese, Gróf Wratislaw Ede és még sok más, nem magyar nemzetiségű Kossuth-honvéd. Talán éppen annyi, mint amennyi a részletesen bemutatott 100 és a statisztikákba felvett 240 fő között van. De ki hát a magyar? Hiszen Kossuth honvédjeinek fele nem volt magyar nemzetiségű. És Nemeskürty István – akinek a könyve, mint láthattuk tele van tárgyi pontatlanságokkal – alkotói pátozában végül is magyarnak tekint mindenkit, aki 1848-49-ben a magyar oldalon harcolt. A mi oldalunkon, az igazság oldalán, abban a ritka történelmi pillanatban, amikor szabadságharcunkkal egyszersmind Európa leghaladóbb állameszméjéért is küzdöttünk.

Egy jó történelmi könyv megírásához – csakúgy, mint egy nagy ügy megvívásához – pátoz kell. Nem elegendő hozzá a tudományos módszertan, amely egyaránt alkalmazható a fatapló vagy a szárazjég leírásához. Ehhez szolgáljon zárszóul az olvasónak és mottóul a szerzőnek – ha majd a jelenlegi figyelemre méltó forráskiadványát egyszer koherens, nagy ívű, telelologikus történelmi esszévé kívánja formálni – Zulavsky Lászlónak a 82. sz. színes gyalogezred parancsnokának Lincoln elnök meggyilkolásának hírére kiadott hadparancsa:

„Az Egyesült Államok fekete alakulatainak mindenkinél nagyobb szeretettel és tisztelettel kell Mr. Lincoln emlékét szívükben hordozniuk. Mindenekelőtt neki köszönhetik ők és rokonaik szabadságukat, az igazságot, a törődést, a hírnevet s minden más áldást, amiben részük van. Ebben az országban ő volt a feketék megváltója, s nevét éppen olyan áhitattal kell ajkukra venni, ahogyan az emberiség Megváltójának nevével teszik.” (Vida István Kornél: *Világostól Appomatoxig*, Akadémiai, Bp., 2011)

Ballai László: Erdély története 1918-tól napjainkig

– részletek az [Erdély története 1918-tól napjainkig](#) című program keretében készülő könyvből –

Erdély elfoglalása (folytatás)

1918. december 31-re a román szociáldemokraták balszárnya Budapestre összehívta az „ausztriai, magyarországi és erdélyi román internacionalista szocialisták” kongresszusát. A megjelent ötvennégy küldött elítélte a jobboldal belépését a Kormányzótanácsba, és élesen bírálta a Román Királysághoz való csatlakozást kimondó gyulafehérvári határozatot, mert azt szerintük nem a nép igazi képviselői hozták, hanem csupán az „aradi burzsoá csatlósok” egy csoportja. Végül a küldöttek követelést fogalmaztak meg a népek szabad önrendelkezési jogának tiszteletben tartásáról, Magyarország, Erdély és a Bánság minden románjának függetlenségéről és arról a jogukról, hogy független államot alkossanak. A kongresszus határozata szerint ennek az államnak a megalakulása csakis az érintett területek minden nemzetiségének jóváhagyó népszavazása esetén lehetséges.

Ugyanekkor Berthelot tábornok, a bukaresti antantmisszió vezetője, az antant dunai hadseregének főparancsnoka – aki fenntartás nélkül engedélyezte a román királyi hadseregnek a demarkációs vonal átlépését, és ezzel a fegyverszüneti egyezmény megszegését – a „törvényességet” ellenőrző körútján Kolozsvárra érkezett.

„Az oláh hatóságok jövetelét eltitkolták – írja Kratochwil ezredes. – Messze vidékről, Bánffyhunadról, a hegyekből mindenünnen nemzeti viseletben oláh parasztküldöttségeket csődítettek Kolozsvárra, hogy Berthelot francia tábornokot megtévesztve elhitessék, hogy Kolozsvárnak mennyi a román lakossága. A magyarokra nézve az állomás, az utca és a főtér, ahol Berthelot tábornok megfordult, el volt zárva. Csak elkésve tudta meg Apáthy fő kormánybiztos Berthelot érkezését. Sürgősen azt a tanácsot adtam neki, hogy igyekezzék mellékutcákon az állomásra jutni, hogy Berthelot tábornoknak a magyar sérelmeket előadhassa. Ez meg is történt; Apáthy fő kormánybiztos csak nagy nehezen tudott a peronra jutni. Nagy ovációk között megérkezett Berthelot, a románok által üdvözölve, mely alkalommal Nagyromániát éltették Berthelot francia tábornokkal együtt. Sikerült őt Apáthynak is üdvözölni és ez alkalommal alkalmat kért, hogy Berthelot tábornokkal beszélhessen. Berthelot tábornok délután vasúti kocsijában fogadta, amikor Apáthy működéséről elismerőleg nyilatkozott. A tárgyalás folyamán Berthelot tábornok kijelentette, hogy Franciaország sohasem fogja tűrni, hogy az elnyomott népek, jobban mondva, az elnyomottak vélték elnyomókká váljanak, továbbá, hogy a jelen esetben nincsen szó a demarkációs vonal kitolásáról és hogy a román kir. hadsereg a belgrádi katonai egyezmény 3. pontja alapján Dést, Szamosujvárt, Kolozsvárt, Tordát, Nagyenyedet és Gyulafehérvárt csak mint stratégiai pontokat szállotta meg. Miután továbbá kívánatosnak mutatkozott, hogy egy és ugyanazon helységben magyar és román csapatok egymás mellett ne legyenek, mivel érintkezésük igen könnyen összeütközésekre vezethetne, azért Apáthy fő kormánybiztos és Berthelot tábornok között egyezmény jött létre.”

Az 1919. január 3-án megkötött Apáthy-Berthelot-féle egyezmény Neculcea tábornoknak, a román 6. hadosztály parancsnokának teljes egyetértésével jött létre. A megállapodásról a kormánybiztos így számol be: „A tárgyalás folyamán Berthelot tábornok a Kolozsvárt megszállva tartó Neculcea tábornokkal egyetértőleg kinyilatkoztatta, aminek becsületszavukkal is súlyt kívántak adni, hogy fő kormánybiztosi működése elé semmi akadályt nem fognak gördíteni, mert a fegyverszüneti egyezményt pontosan meg szándékoznak tartani, s így a közigazgatás dolgaiba sem a román kir. csapatoknak, sem a különböző román nemzeti tanácsoknak nincs joguk beleavatkozni. Úgy Berthelot, mint Neculcea tábornoknak határozottan az volt az álláspontja, hogy a magyar államjavad a megszállás ellenére is a magyar állam tulajdonában maradnak és semmiféle magyar állami intézmény nem nyilvánítható a román állam tulajdonának.”

A tárgyalás végén a francia tábornok azt tanácsolta, hogyha valahol bolsevista elemek mutatkoznának,

azokat a falu végén föbe kell lőni. De bezzeg, alig hogy Berthelot elutazott, Neculcea Mosoiu tábornok főparancsnok rendeletére hivatkozva már 1919. január 8-án megtagadta a hivatalos érintkezést Apáthyval mint főkormánybiztossal, és nyomban erőszakkal elfoglalta a kerületi katonai parancsnokság irodáit, a laktanyákat, és lefoglalta a magyar kincstári raktárkészleteket.

Az Erdélybe benyomuló román katonaság a törvénytelen jogállását azzal is nyilvánvalóvá tette, hogy durván fellépett a magyar nemzeti szimbólumok használata ellen, amire egy valóban antant békemissziót teljesítő csapatkontingensnek sem oka, sem módja nem lehetett volna. Székelyudvarhelyen már december 11-én betiltották a szabadiskola plakátját az azon szereplő Himnusz miatt. 1919. január 5-én már az I. világháborúban részt vett székely katonák emlékére felállított Vasszékely szobor egyik feliratának eltávolítását kérte a román térparancsnokság, amely így szólt: „Ojtoznál, Volhynában és fenn a Doberdón ismer az ellenség és rettegi puskatu som.” Paál Árpád, a helyettes alispán – egyben a Székely Nemzeti Tanács vezetője – írásban utasította el a kérést arra hivatkozva, hogy az emlékműveket nemzetközi egyezmények védik. Ugyanakkor óva intette a megszállókat, hogy bármiféle kegyeletsértéssel felkorbácsolják a lakosság indulatait. Február elejének egy éjjelén megcsonkították a Vasszékely szobrot. Lefűrészelték a vállon tartott fegyverét és a patrontáskájából letörtek egy darabot. Február 8-án egy koporsót helyeztek a szoborra. A koporsót reggel eltávolító római katolikus gimnáziumi tanulókat a román katonák felpofozták. 9-én a szobrot egyszerűen ledöntötték a román katonák, és kétszer rálóttek. Később a helybelieket kényszerítették, hogy fűrészeljék szét a szobor fa részét. A felaprított darabokat a román csendőrség tüzelte el, egy részével pedig a román tisztek vacsorájának gyújtottak alá.

De érdemes még kissé elidőzni Székelyudvarhelyen Paál Árpáddal. A nagyszebeni kormányzótanács a Székelyföldre is biztosokat akart kinevezni. Ez ellen az udvarhelyiek Paállal az élen hevesen tiltakoztak. Kompromisszumként azzal álltak elő, hogy majd az addigi önkormányzat bíz meg képviselőket a román kormányzótanáccsal való kapcsolattartással. Ezt azonban elutasították. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Székelyföldet a román állam részének tekintik.

Ezt bizonyította a megszállók 4. sz. rendelete is, amely szerint, aki belépett a magyar hadseregbe – így a székely hadosztályba –, azt örökre kitiltják a vármegyéből. A rendelet kifüggesztését 1919. január 5-én követelték Paáltól, aki ezt, mint a magyar államjoggal ütköző akciót visszautasította. Másnap az erdélyi román főparancsnokság tizenkét „felszabadító” táblát helyezett ki a székelyudvarhelyi közterületeken. Mivel egyre bizonytalanabb lett a magyar közigazgatás jövője, Paál kezdeményezte, hogy a tisztviselők illetményét fizessék ki két hónapra előre. 9-én került sor a népköztársasági hűségeskü letételére. Paál a kormánybiztos lakásán tette le az esküt, majd délután ő vezette a tisztviselők esküjét. A helyettes alispán naplójában a következőket jegyezte fel ezzel kapcsolatban: „Figyelmeztettem őket [udvarhelyi tisztviselőket], hogy államunk drámája az utolsó felvonásnál van, mindenki vessen számot magával, mikor tőle a magyar kormány rendelete folytán a magyar esküt kérem [...] A magyar eskü csak annyiba tűrhet értelmezést, hogy amennyiben itt, a Székelyföldön, a békeszerződések nem tartják fenn a magyar államot, akkor a népek önrendelkezési joga értelmében székely államra van igényünk. Tehát mostani magyar eskünk másodsorban székely eskünek értelmezhető.” Nyilvánvaló, hogy a Magyar Népköztársaságra tettek esküt, de ez Paál értelmezésében azt jelentette, hogy a székelyföldi magyarság az önrendelkezési jog alapján Magyarországgal államkapcsolatát fenntartaná, vagy ha azt a békeszerződés felosztaná, akkor a székelyföldi magyarság önálló államként kívánna tovább élni.

Az esküt követően fél óra múlva Paálnál megjelent két román tiszt, és magyarázatot követelt az eskütételről, és kérték az eskütevők névsorát. Paál azzal utasította el őket, hogy forduljanak a kormánybiztoshoz. Nem sokkal később a két tiszt visszatért négy katonával, és Paált letartóztatták azzal a váddal, hogy engedély nélkül tartott politikai gyűlést. Ugyanezen a napon fejezte be Paál húszoldalas kéziratát, amelynek az *Emlékirat a semleges, független Székely Államról* címet adta. Bárdi Nándor így foglalja össze a politikai tervezetet:

„A köztársaság magába foglalta volna Háromszék, Csík, Udvarhely és Maros-Torda vármegyéket, illetve Brassó, Kolozs és Torda-Aranyos megyék magyarok lakta területeit. Létrehozását a wilsoni önrendelkezési jog alapján képzelte el. Az államalakulat szükségességét a Brassó melletti csángók, az aranyosszéki székelyek és a Kolozs megyei magyarok együtt 800 ezres egybefüggő, magyar anyanyelvű tömegén túl a székely nemzet múltbeli jogi-politikai különállásával indokolta. A Magyarország és a Székelyföld között létrejövő szász és román különállást nem ellenezte, de ebből adódóan ragaszkodott a harmadik fél (magyarok-székelyek) önrendelkezési jogának elismeréséhez.

Helyzetértékelése szerint Magyarország felbomlásával két gyenge állam jönne létre (Magyarország csonka volna, Románia pedig belülről gyenge a nagyállamisághoz), melyek állandó feszültségeket, »új Balkánt« idéznének elő. Ezért a nemzetközi tényezőknek Magyarországnak mint gazdasági egységnek a fennmaradását kellene követelniük, de mivel Románia »vérszemet kapott imperializmusa« a másik veszélyforrás, el kellene ismerni a székely államot, amely Magyarországgal és Romániával egyaránt gazdasági szerződéseket kötne. Így Románia megtarthatná a magyarországi románok lakta területeket »és azt a hitét, hogy a székely államot bizonyos átszervezések során mégis elnyelheti.«

A »Székely Köztársaságról« készült tervezetet eljuttatták a szomszédos székelyföldi vármegyék vezetéséhez, valamint Budapestre, de további sorsáról vagy ezzel kapcsolatos vitákról nincs tudomásunk.”

Január 8-án a Szász Nemzeti Tanács és a központi választmány medgyesi gyűlésén – a korábban a Károlyi-kormányval folytatott tárgyalásai és annak dacára, hogy az új berendezkedésben fontos szerepe lehetett volna egy a románokkal szemben létrehozandó székely-szász tömb kialakításában – bizonyos francia körök, majd Maniu ígéreteinek, végül a román királyi hadsereg terrorjának hatására meghajolt az új „impérium” előtt, és kijelentette, hogy Erdély szász népe is, nemzeti jövője garantálását remélve, kimondja, sőt üdvözli Erdély és Románia egyesülését. A gyulafehérvári határozatra hivatkozva leszögezték: „Minden nép oktatása, közigazgatása és igazságszolgáltatása saját anyanyelvén történik, az illető nép köréből származó egyének által. Minden népet képviselői jog illeti meg az ország törvényhozó és kormányzó testületében számarányának megfelelően. Teljes felekezeti és iskolai autonómia.”

A bánási részekben, ahol igen erős volt a Magyarországon belüli helyi köztársaság alapításának szándéka, a német és magyar munkásság sem akart Romániához csatlakozni. A Roth Ottó vezetésével kikiáltott „Bánási köztársaság” autonómiájával és a Magyarországgal való integritásának fenntartásával a katolikus sváb értelmiség magyarosodásra hajló szárnya is egyetértett. A Károlyi-kormány a német nemzeti tanáccsal egyetértésben ki is dolgozott egy autonóm területi rendszert a Bánáság számára, amelyet a budapesti kormányban Johann Junker képviselt. A bánási autonóm terület mintegy az első kantonja lett volna a továbbiakban fokozatosan felépülő dunai föderációnak. A térségben egyedülállóan haladó és az egész világ számára példaadó békés politikai kezdeményezésnek az ellenséges szuronyok vetettek véget, amikor is a Bánáságot elfoglaló szerb csapatok megszállták Temesvárt. A Bánáság hovatartozása kérdésében egyre éleződő román–szerb konfliktusok miatt Lugoson és Aradon francia gyarmati csapatok váltották fel a szerb hadsereget.

Apáthy és a kelet-magyarországi fő kormánybiztosság – sőt rövid ideig jelképesen a magyar katonai parancsnokság is – Kolozsvárt maradt, hogy a jogfenntartás elvét azután is megőrizték, miután a román katonaság bevonult. A román királyi hadsereg parancsnokai azonban – mint láttuk – vajmi keveset adtak az elvekre, és a látszatra is csupán addig, amíg a francia főparancsnokságot el nem kábították. Kolozsvárt is bevezették a sajtócenzúrát, az éjszakai kijárási tilalmat, a botbüntetést, betiltották a politikai jellegű szervezetek működését, a gyülekezési, de még az utazási szabadságot is. Megkezdődött a baloldaliak üldözése, méghozzá terroreszközök alkalmazásával. Nőttön-nőtt a zavar és az összevisszaság. Kolozsvár utcáin tarka-barka őrzőjáratokban cirkált együtt román királyi katona, magyar köztársasági nemzeti gárdista, román nemzetőr és magyar városi rendőr. Akiknek nem volt Kolozsvárt állandó lakóhelyük, azonnal el kellett hagyniuk a várost. A vasutakat a MÁV és személyzete üzemeltette, de a román katonaság irányította. Január közepétől aztán teljes körű lett a román közigazgatás.

A román csapatok lassú előnyomulása Kolozsvár megszállása után is tovább folytatódott a nemzeti célok, az antant megbízása és a bolsevizmus elleni harc hangoztatásával. Berthelot tábornok Apáthyval egy újabb, Nagybánya–Dés–Kolozsvár demarkációs vonalban történő megállapodását – amelyet a román csapatok és a megerősödő, 3000 fő körül járó magyar véderő közötti összecsapások elkerülése, így a két haderőt elválasztó 15 km széles semleges zóna létrehozása céljából kötöttek – Bukarest csakúgy felrúgta és – a francia hadvezetés bizalmát és támogatását élvezve – ugyanúgy felrúghatta, mint a korábbi egyezményeket. Kratochwil ezredes január közepén áttette székhelyét Nagyváradra. Január 22-én a román csapatok elérték a Máramarossziget–Zilah–Csucsá–Zám vonalat. Ferdinánd király szedett-vedett hadserege harc nélkül birtokba vehette a történelmi Erdélyt. A székely hadosztály egyedül Cigányi község mellett fejtett ki fegyveres ellenállást. A magyarok tüzet nyitottak egy román páncélvonatra, és

kilenc ellenséges katonát megöltek. A precedens alkalmat szolgáltatott arra, hogy Apáthy fő kormánybiztost felkelés szítása és bolsevista propaganda vádjával január 17-én letartóztassák, Kolozsvár magyar polgárságára pedig 900 ezer korona hadisarcot vessen ki a román hadvezetés.

Erdélyben a megszálló csapatok tevékenysége újabb forradalmi megmozdulásokat váltott ki. A román parasztság lázadni kezdett „saját” nemzeti tanácsaival szemben, mert az ígért földosztás lekerült a napirendről. A Zsil völgyi bányászok tanácsai a szénvagyonra alapítva létre akarták hozni saját munkásköztársaságukat. Az interveniáló román királyi csapatok a súlyos katonai és politikai kudarc elkerülése végett a kénytelenek voltak visszavonulni. Január első napjaiban a Nagybánya környéki bányászok vívtak rövid fegyveres harcot a román alakulatokkal. A hónap közepén a Zsil völgyében a bányászok súlyos harcokba keveredtek a visszatérő román hadsereggel, amely immár a nehéztüzérséget is bevetette. A konfliktus békés megoldásához a román szociáldemokrata vezetők hathatós közvetítésére volt szükség. Ezek mellett eltörpültek a meg-megújuló bánsági köztársaság-kísérletek. Január 20. után a magyar vasutasok általános sztrájkba kezdtek. Küzdelmükhöz csatlakoztak a postások, nyomdászok, hivatalnokok, néhol a gyári munkások is.

A magyar munkásság követelései között – az 1918 őszi helyzettel szemben – erőteljesen megjelent a magyar nemzeti jogok biztosítása és tiszteletben tartása. A proletariátus ugyanakkor veszélyeztette a régi magyar államgépezet képviselőit, még akkor is, ha azok időközben beépültek a nemzeti tanácsokba. Ebben a helyzetben alakult ki az a máig ható paradoxon, hogy míg a magyar polgárok egyik része a nemzeti integritás utóvédharcosait, nagyobb része a nemzeti érdekek cinikus elárulóit látta a szocialista munkásságban. Ez a magyar nemzet tagjainak összefogását lehetetlenné tevő tudathasadás végül is a román megszállók malmára hajtotta a vizet, akik a bolsevizmus és a magyar nacionalizmus vádját a teljes magyar lakosságra kiterjeszthették, hiszen – mint láttuk – emiatt tartóztatták le a közismerten konzervatív nézeteket valló Apáthy professzort is.

1919. január közepén Károlyi utasítást adott Stromfeld Aurél vezérkari ezredesnek, hogy dolgozza ki a románokkal szembeni fegyveres ellenállás tervét. Erre a román katonaság még brutálisabban lépett fel a polgári lakossággal szemben. Kolozsvárott még a magyarokkal szimpatizáló francia tisztet is inzultálták. Amikor egy francia tisztet a kolozsváriak ünnepléssel akartak fogadni, a szimpátiatüntetés a hivatalan és gátlástalan betolakodók elleni tüntetéssé terebélyesedett. A románok vérbe fojtották a gyűlést, sortűzzel kergették el a Himnuszt, a Szózatot és a Kossuth-nótát éneklő magyarokat. A magyar nemzetiszínű lobogót összetépték, és a rúdját darabokra törték. A román főparancsnokság elrendelte az ostromállapotot Erdélyben. Ez meglehetősen paradox intézkedés volt, figyelembe véve, hogy a románokon kívül senki nem ostromolta Erdélyt. Egyértelmű, hogy a magyar lakosság elleni terror fokozása és a román „impérium” megszilárdítása volt a cél. A magyar himnusz és a Szózat éneklését, valamint a magyar nemzeti lobogó kitézését nem csupán megtiltották, de a tilalom megszegését börtönbüntetéssel szankcionálták.

Immár leplezetlenül és gátlástalanul megkezdődött az új román államiság – nemzetközi jogba ütköző, tehát teljes mértékben törvénytelen – kiépítése Erdélyben. A román királyi hadsereg hozzáfogott a nemzeti gárdák, de mindenekelőtt a munkásgárdák leszereléséhez. A nagyszebeni Kormányzótanács a hónap közepén elutasította a kolozsvári magyar értelmiségnek azt a javaslatát, miszerint a magyar vidékeken a közigazgatás legyen magyar, és csak a románlakta vidékeken román.

A Kormányzótanács január 24-i I. dekrétuma elrendelte a régi törvények és a hatóságok visszaállítását és fenntartását, II. dekrétuma azonban feloszlatta a törvényhatóságokat, megszüntette a megyei és községi önkormányzatot. Három város és a megyék élére román prefektusokat neveztek ki, akik a régi tisztviselőktől és állami alkalmazottaktól esküt követeltek Ferdinánd királyra. Mivel Erdély állami hovatartozása nem volt tisztázva a nemzetközi jog szerint, a tisztviselői kar jó része csak „fogadalomtételre” hajlott, s a konfliktus éveikig tartó huzavonához és tömeges elbocsátásokhoz vezetett. Hivatalos nyelvvé tették a románt, februárban megkezdődött a majdani földreform kisajátításra szánt földjeinek kényszer-bérbeadása. Feloszlatták a román nemzeti tanácsokat is, úgyhogy ilyenek csak a magyar haderő által ellenőrzött részen maradtak.

1919. január végén a magyar kormány nevében a Miniszterelnöki Fegyverszüneti Bizottság az alábbi tiltakozó jegyzéket juttatta el Vix alezredeshez, a budapesti antantmisszió vezetőjéhez:

„Mellékelten van szerencsénk Alezredes úrnak azon jelentéseknek egy összeállítását megküldeni,

amely a román megszálló csapatoknak minden szerződéssel és joggal ellentétben álló magatartásáról szólnak.

A magyar kormány nevében van szerencsénk Alezredes úrnak a leghatározottabb tiltakozásunkat bejelenteni és arra felkérni, hogy a szükséges lépéseket megtenni szíveskedjék, miszerint valamennyi magyar állami, megyei, városi és községi tisztviselő helyén maradjon, az esetleg már elmozdítottak teljes elégtételadás mellett, hivatalaikba visszahelyeztessenek, az esetleg internáltak szabadlábra helyeztessenek – valamennyi tisztviselő szabályszerű illetményeit meg, illetve visszakaphassa és végül tőlük semmiféle román hűségeskü vagy fogadalom ki nem kényszerítették.

Külön ki kell emelnünk még azt a körülményt is, hogy a megszálló román királyi csapatok parancsnoka Kolozsvár városára teljesen jogtalanul 900 000 korona hadisarcot vetett ki. Kérjük Alezredes úr sürgős intézkedéseit, hogy ez a jogtalanul kivetett pénzüsszeg a román királyi parancsnokság által visszatérítették.

Kiemeljük továbbá a 7. számú mellékletben, a fogarasi állami ménesbirtok jelentésében foglalt különösen súlyos sérelmet, hogy t.i. román felfogás szerint az eskü kikényszerített letétele után a magyar állami tisztviselők román állampolgárokká válnak; – továbbá, hogy bárhová, tehát a román királyságba is áthelyezhetők.

A román királyi megszálló csapatok egészen tervszerűen folytatják előnyomulásukat a demarkációs vonalon túl is, a megszállott területeken mindenütt átveszik az impériumot. A legcsekélyebben sem alkalmazkodnak az 1918. évi november hó 13-án kötött katonai egyezményhez, annak határozványait magukra nézve, úgy látszik, nem ismerik elkötelezőnek.

Miután a román megszálló csapatoknak, valamint ezek védelme alatt működő román végrehajtó tanácsnak a katonai egyezmény határozványait sértő eljárása ismételt bejelentett tiltakozásaink ellenére nem hogy megszűnne, de rohamosan terjed, a magyar kormány megbízásából kérjük Alezredes urat felsőbb hatósághoz kérdést intézni, hogy az milyen intézkedéseket hajlandó tenni, hogy a román megszálló csapatok jog- és szerződésellenes magatartása megszűnjön.

Mindenesetre azonban kérnie kell a magyar kormánynak, hogy a szövetséges hadseregek főparancsnokságától a román királyi csapatok jogellenes viselkedéséért teljes elégtételt kapjon, mert e nélkül a vérontás elkerülését célzó intézkedéseit a közvélemény előtt indokolni nem tudná.”

Krúdy Gyula: Új történelmet kell írni

A poétafejű Kunfi bizonyosan gondolt már erre, és tán öntik is valahol az új gyertyácskákat, amelyekkel a magyar történelmi múlt síri csöndjét megvilágítják. Vajon milyenek találjuk a múltnak halottait az új emberi látás rádiumlámpásánál? Századok óta leforrasztott, mozdulatlan koporsókat dióhéjként törli fel az acélfúró. Talán elkövetkezik végre-valahára a történelmi könyv, amelynek lapjain valóságos, gyenge vagy kemény emberi alakjukban látjuk viszont kővé, mítosszá, vaskalappá, a messzi éjben ijesztő szoborrá váltott eleinket.

Az új történelem a leleplezések könyve.

A legszebb hazugságokról kell lemondanunk, amelyekkel századokon át önmagunknak bókoltunk. A festéket kell lemosnunk ideálunk arcáról; a hasába kell nézni az imádott lénynek; királysobrokat kell ledönteni, hogy meglássuk, mennyi a fűrészpör odabent, a nemzeti elképzelésben, a szentek és hősök ravatalán, összekulcsolt kézzel fekvő eszményképeket kell levetkőztetni; a halott hitves bűnlajstromát kell összeállítani; denevérekkel teli tornyot kell megvilágítani, ahol esetleg századok óta megláncolva senyved az igazság; tegnapi nemzeti ideálok fogantatása felett kell szétbontanunk a mennyezetes ágyat; mesebeli barlangokba kell behatolnunk, ahonnan a magyarság jelszavai, oly tomboló bömbölései hangzottak századokon át, mint a tenger hullámainak visszhangja; vezérek, főurak, királyok gyóntatópapjait és céda asszonyok ágyastársait kell kifürkészni, hogy megtudjuk a valóságot; Dózsa György szellemét kell megidézni; az iskolai padból tisztelt, nagy nevek viselőit kell mezítelenül látnunk a piacon, és talán néhányat tollban és szurokban kell meghempergetni, hogy némi igazságot szolgáltatassunk a múlt időknek.

Írni kell végre egy könyvet a proletárügyésznek is, akit eddig tömlöcbe vetettek, ha ki merete nyitni a száját. Hadd halljuk az ő igazságát, amelyet börtönök falára volt kénytelen írni, mert másképpen nem mondhatta el. Nem kell attól félni, hogy nemzeti katasztrófa lesz belőle. Az új magyar ügyis kiábrándult legközvetlenebb őseiből, akik egy fél század óta vezették, nevelték, végül romlásba taszították a könnyelmű ifjút. Alig van név harminc esztendeje a magyar történelmi horizonton, amelyet tisztelt volna e nemzedék. Az új történelemből legfeljebb azt is megtudja, hogy már az úkapja elhibázta a dolgot. Kinek fájhat az új emberi szellem szerint, hogy azok az arcképek, kőbe és bronzba örökített ősök, akik a kastélyok galériáit és a történelem karzatait díszítették: hitvány emberek voltak. Szent Ágoston fiatal korában útonállásból élt, és nem szégyellte bevallani, midőn a javulás útjára lépett, Shakespeare gyilkos királyait a rokoni királynő páholyából mustrálja a Globe-színházban. A trónjuktól megfosztott fejedelmek nevét az utca sarkára szegezték, bukott államférfiakat arcul köptek a piaci árusok. Még a papos, szép stílusos és legjobb riporter: Carlyle sem kíméli a kövér Lajost, pedig szerfölött büszke volt arra, hogy skót földije, ama Scott Walter, az udvarnál elismertetett. Thackeray, aki a legmulatságosabban ír hősokról, írókról és királyokról (Négy György): szívesen leemeli a parókat alakjai fejről. Magyarországon mindenki tudta, hogy grófok, hercegek árulások, hitszegések s egyéb becstelenségek révén jutottak királyságaikhoz. A Habsburgok, ezek a tegnapi nebánsvirágok, betegek. Tudtuk, hogy a nemzeti történetírók a névtelentől Horváth Mihályig erősen szépítenek. Hogy bús, becstelen kártyásélet a történelmi múltuk nagy része, hogy mindig a szegénynek volt igaza, s nem az úrnak, hogy papírmásé ideálokat emeltünk oltárnak, hogy főként rossz emberek sorozata a gyűjtemény, amelyet történelmi arcképcsarnoknak neveznek, hogy itt az igaz emberek a tömlöcben rothadtak el, és a leghitványabbak úsztak a felszínen: - mégis hiába kerestük eddig azt a könyvet, amelyben megtaláltuk volna a kakukktojásból költött nemzeti ideáljaink igaz történetét. Alig volt királyunk, akinek kezéhez vér nem tapadt, mégis szobrokat állítottunk nekik. Átok hamvába süllyedt le legtöbb történelmi lángunk, mégis mindig hittük, hogy újra lánggra lobbanhatunk. Fogcsikorgatás, jajveszékelés, börtönpenész és bűzös nyomor legtöbb történelmi tényünk. Egyik király jött a másik után. És mind balszerencsét hozott.

*

Nem kell félni az új történelemtől, az új Magyarországtól, a forradalmi szilajságú emberi akarások és ideálok robbantásától. Csak pusztuljon, omoljon, vesszen el a régi világ. Már a szájunkig ért a trágyagödör léje, amelybe belezuhantunk. Gyötrelmesebb nem lehet az élet, mint volt. A viszontagságok, amelyeken az új ember keresztülvergődik az erdők sűrűjén, majd egykor emlékké válnak. A vándor csodálkozva néz vissza a hegycsúcsról a meredélyre, amelyen felhatolt. Az írók mutatták meg neki történelmi könyvekből, hogy mily vészes volt az a haramiával teli erdőség, amelyből menekült.

A népnek, sokáig bolondított, jelszavakkal vágóhídra vagy követválasztásokra vitt népnek kell legelőször felnyitni a szemét, megmutatni neki a történelmi hazugságokat. A parasztbutító kalendáriomnak, a ponyva hangzatos rémregényének és históriás bolondságainak: legyen mindörökre vége. Meg kell tiltani a régi világ betűpálkásainak, hogy ismét kalendáriumot, gagszást, agyvelőrontást áruljanak. Régen fel kellett volna akasztani a ponyvanaptárak kiadóit. Az új emberi szellemben írott nemes és szép könyveket, hazugságmentes történelmet kell még ma iratni a népnek.

1919

Kilencven éve történt

Hekler Antal: Szoborrombolások

A pozsonyi Mária Terézia szobor lerombolása méltán keltette föl az egész művelt világ megbotránkozását. A csehek, indítékaiban és kivitelében, egészen új példáját szolgáltatották a szoborrombolásnak. A népek történetében műemlékek erőszakos lerombolása gyakran megismétlődő jelenség, de a rombolás éle mindenkor a múlt ellen irányul. A fölszabadult tömegek vad gyűlölettel és indulattal esnek neki a múlt minden emlékének. Így irtották ki Egyiptomban IV. Amenophis halála után Echnaton kultuszának minden jelét, így taposták porba Rómában a zsarnok császárok szobrait haláluk után, így estek áldozatul 1792-3-ban Párizsban a francia királyok szobrai a tömegek bösz forradalmi dühének. A vandalizmusnak ezekkel a szomorú történeti példáival szemben a pozsonyi szoborrombolás két szempontból is más elbírálás alá kell, hogy essék. A rombolás munkáját a fölvetett fényképek tanúsága szerint nem a felbőszült, fékezhetetlen tömegszennvedély végezte, hanem egy kis csoport megfontoltan, lassan és fokozatosan hajtotta végre. Célzatában pedig a rombolás nem a múlt, hanem a jövő ellen irányult; indoka nem annyira bosszú a múltért, mint inkább félelem a jövőtől. Ezért a magyar jövőért szenvedett mártírhalált Fadrusz pozsonyi Mária-Teréziája.

Tizenöt éve történt?

Vannak filmek, amelyek nem jók, de mégis végignézi őket az ember, mert valami kínzóan aktuális, a társadalom lelkiismeretét marcangoló témát boncolgatnak. Ilyen az 1999-ben készült *Harcosok klubja*, amelyet David Fincher rendezett, főszerepeit pedig Edward Norton, Brad Pitt és Helena Bonham Carter alakítják. Akciófilmnek mondják, pedig nem köti le a néző figyelmét az első filmkockától az utolsóig az izgalmas, humoros és a szerelmi jelenetek jól kiszámított elegyítésével. A *Harcosok klubja* inkább vontatott, sőt helyenként kifejezetten unalmas. Művészfilm lenne? Ehhez hiányoznak belőle a mélyen megragadó képi megoldások és a kiemelkedő színészi alakítások. Horror lenne? Igen.

A *Harcosok klubja* – akár még az alkotói szándéktól eltérően is – horrorfilm. Pontosan úgy vonzza, csalogatja magával a nézőt, mint egy láncfűrész gyilkosról szóló rémtörténet. De nem azért, mert egyébként bővelkedik az ehhez szükséges brutális, sőt egyenesen undorító jelenetekben is. Paradox módon itt a horrorisztikus elem elsősorban nem a megjelenítésben, hanem magában a történetben rejlik. Arra pedig az „igazi” horrorfilmben nincs is szükség, mert ott az alkotói fantázia – a nézői igénynek

megfelelően – a minél különlegesebb és borzalmasabb kinszenvedések bemutatására korlátozódik. Persze a *Harcosok klubja* forgatókönyve egészében véve zavaros, sőt csapnivaló. A film végén derül ki ugyanis, hogy a két főszereplő valójában ugyanaz a személyiség. Tehát a főhős tudathasadásban szenved. Anamnézise pedig nem más lenne, mint az amerikai modernizmus. Túl ezen a – társadalomkritikai célzat ellenére is – gyenge lábakon álló okozatnak, ma már közhely, hogy a skizofréria nem felel meg a Stevenson által – egyébként esztétikailag kiválóan – ábrázolt modellnek, amelyben két jól elkülöníthető személyiség tusakodik egymással az emberi lélekben.

Ám egyszer csak az egyik főszereplő így szól a másikhoz: „Üss meg!” És a filmben elkezdődik egy önálló történet. Ettől kezdve szombat esténként jól összeverik egymást, hogy így vezessék le a társadalom ellen felgyülemlett indulataikat. Nézők csoportosulnak körük, akik szintén beszállhatnak a küzdelembe. Létrejön a „harcosok klubja”, amelynek három szabálya van: 1. Aki ide lejön, az nem szól senkinek arról, hogy hol járt. 2. Aki lejött, annak kötelező küzdenie. 3. Minden küzdelem a kiütésig tart.

És az emberekben, akik ide járnak, kialakul egyfajta fensőbbiségtudat, amely abból táplálkozik, hogy őket meg lehet ütni, másfelől ők is megütnek mindenkit, sőt a végsőkig harcolnak. És e tudati tényezők közösségépítő erővé válnak a klubtagok körében.

Olyan népszerűségnek örvend a kezdeményezés, hogy a klubvezető egy bizonyos taglétszám meghaladását követően új programot hirdet. Jelentkezni lehet a „káoszbrigád”-ba. A felvételi követelmények: fekete egyenruha, három napig tartó étlen-szomjan ácsorgás az utcán és feltétlen engedelmesség. A „káoszbrigád” fő szabálya: „soha nem kérdezzük”. És ez a csoport még gyorsabban fejlődik, mint a „harcosok klubja”. A fekete formaruhás brigantik különféle terrorakciókat hajtanak végre üzletek és irodák ellen. És rendkívül jól szórakoznak, amikor a tévéhíradóban megnézik az általuk okozott gyújtogatásokról készült riportokat. Még a társuk halála sem megrendülést vált ki belőlük, hanem inkább megacélozza őket. Végül a „káoszbrigád” rohamosztagosai robbanószert helyeznek el tucatnyi bank székházában. A film utolsó kockáin sorra dőlnek romba a felrobbantott felhőkarcolók.

A film 1999-ben készült. 2001. szeptember 11-én terrortámadással romba döntötték a New York-i World Trade Center ikertornyait. 2006. szeptember 18-19-én megostromolták, részben felgyújtották és kifosztották a Magyar Televízió székházát. Bevetésre kész, fekete ruhás, paramilitáris alakulatok szerveződnek a világ minden táján. De miért?

Miért jöhetett létre minden idők legkiterjedtebb bűnbandája, a náci párt? Az igazságtalan versailles-i béke, a gazdasági válság, a győztes Franciaország súlyos túlkapásai és a mérhetetlen nyomor miatt? Vagy Adolf Hitler személyisége, szónoki és bűnszervezet-építő képességei okán? Egy polgárosodott társadalomban a káosz kialakulásához a legnagyobb megalázottság, a legnagyobb nyomor és a legkarizmatikusabb terrorista vezér megjelenése mellett is szükség van még valamire. A társadalomnak arra a rétegére, amely – a szociálpszichológiai definíció szerint – janicsárjellemű emberekből áll. Ők azok, akiknek a cselekedeteit legfőképpen a csoporttal való azonosságtudat határozza meg. Lelkiismereti aggályaik nincsenek, hiszen „nem kérdezzük”. Annak a politikai bűnözőnek, aki őket szélsőséges szervezetbe kívánja tömöríteni, valójában nagyon egyszerű dolga van. Hogy milyen egyszerű, ezt illusztrálja a *Harcosok klubja*. És ha meggondoljuk, ez a jelenség végigkíséri a történelmet, és döntő szerepe van abban, hogy az emberi civilizáció időről időre el akarja pusztítani saját magát.

De vajon a film megtekintése után hányan akartak rögtön belépni valamiféle „janicsárképzőbe”? És sok százezer néző közül – tizenöt év alatt – hányan döbbsenek rá, hogy a vásznon nem holmi fantázia, hanem a valóság vált horrorrá?

Ómagyar Mária-siralom

Volek syrolm thudothlon
syrolmol sepedyk.
buol ozuk epedek.

Walasth vylagumtul
sydou fyodumtul
ezes urumemtuul.

O en eses urodum
eggen yg fyodum,
syrou aniath thekunched
buabeleul kyniuhhad.

Scemem kunuel arad,
en iunhum buol farad
the werud hullothyia
en iunhum olelothyia

Vylag uilaga
viragnac uiraga.
keseruen kynzathul
uos scegegkel werethul.

Vh nequem en fyon
ezes mezuul
Scegenul scepsegud
wirud hioll wyzeul.

Syrolmom fuhazatum
therthetyk kyul
en iumhumnok bel bua
qui sumha nym kyul hyul

Wegh halal engumet
eggedum illen
maraggun urodum,
kyth wylag felleyn

O ygoz symeonok
bezzeg scouuo ere
en erzem ez buthuruth
kyt niha egyre.

Tuled ualmun
de num ualallal
hul yg kynzassal,
Fyom halallal.

Sydou myth thez turuentelen
fyom merth hol byuntelen
fugwa huztuzwa
wklelue kethwe ulud.

Keguggethuk fyomnok
ne leg kegulm mogomnok
owog halal kynaal
anyath ezes fyaal
egembelu ullyetuk.

Ady Endre: Az elűzött könny

Dacos arccal, száraz szemekkel
Nézni be a világba könnyebb.
Nékünk volt egy hazug barátunk
S elűztük: a Könnyet.

Ugye jó volt, amíg mi sírtunk?
Nyugodt volt a nagyúri asztal.
Minket pedig tápláltak szépen
Pappal és malaszttal.

Bérenc a Könny és mi elűztük
S hogy elűztük, azóta látunk,
Óh, Könny, te emberdüh-sikkasztó,
Áruló barátunk.

Nem akarunk olcsón enyhülni,
Nem akarunk mi elcsittulni,
Könnynél a vér százszor, ezerszer
Szebben tud hullni.

Nagy idők érkeznek, fölöttünk
Készülő, nagy harcok dörögnek.
Nem kell a Könny. Ugye, testvérek,
Mi nem sírunk többet?

1907. november 3.

Ady Endre: Egy megtalált könyv

Zsibbadt sokáig olvasatlanul
(Inni, vadászni sokkal könnyebb
Magyar kastélyban) s végül kidobták
Bűnöknek bűnösét: a könyvet.

Jó könyv volt: elmés, szép Voltaire-kötet:
Nagy rombolások szent harctevője.
(Egykoron volt még a magyar úrnak
Tisztessége és agyvelője.)

Ma már a kastély unja a betűt,
Retteg a könyvtől s hunn trágyadombok
Várják Voltaire-től egészen máig,
Aki könyvekben nagyot mondott.

S a trágyadombnál elment valaki,
Egy szennyes zubbony, egy éhes elme
S Isten bárányát, Voltaire ó könyvét,
A trágyadombról fölemelte.

Belenézett és megdördült az ég,
Dühtől gyúltak föl bús, izzadt orcák.
Hajh, fázni fog még e könyvtől, tűztől
A papos, úri Magyarország.

Népszava, 1907. december 22.

Petőfi Sándor: 15-dik március, 1848

Magyar történet múzsája,
Vésőd soká nyugodott.
Vedd föl azt s örök táblára
Vésd föl ezt a nagy napot!

Nagyapáink és apáink,
Míg egy század elhaladt,
Nem tévének annyit, mint mink
Huszonegy óra alatt.

Csattogjatok, csattogjatok,
Gondolatink szárnyai,
Nem vagytok már többé rabok,
Szét szabad már szállani.

Szálljatok szét a hazában,
Melyet eddig láncotok
Égető karikájában
Kínosan sirattatok.

Szabad sajtó!... már ezentul
Nem féltelek, nemzetem,
Szívedben a vér megindul,
S éled a félholt tetem.

Ott áll majd a krónikákban
Neved, pesti ifjuság,
A hon a halálórában
Benned lelte orvosát.

Míg az országgyűlés ott fenn,
Mint szokása régóta,

Csak beszélt nagy sikeretlen:
Itt megkondult az óra!

Tettre, ifjak, tette végre,
Verjük le a lakatot,
Mit sajtónkra, e szentségre,
Istentelen kéz rakott.

És ha jó a zsoldos ellen,
Majd bevárjuk, mit teszen;
Inkább szurony a szivekben,
Mint bilincs a kezeken!

Föl a szabadság nevében,
Pestnek elszánt ifjai!...–
S lelkesülés szent dühében
Rohantunk hódítani.

És ki állott volna ellen?
Ezren és ezren valánk,
S minden arcon, minden szemben
Rettenetes volt a láng.

Egy kiáltás, egy mennydörgés
Volt az ezrek hangja,
Odatört a sajtóhoz és
Zárját lepattantotta.

Nem elég... most föl Budára,
Ott egy író fogva van,
Mert nemzetének javára
Célozott munkáiban.

S fölmenénk az ős Budába,
Fölrepültünk, mint sasok,
Terhüinktől a vén hegy lába
Majdnem összeroskadott.

A rab író t oly örömmel
S diadallal hoztuk el,
Aminőt ez az öreg hely
Mátyás alatt ünnepelt! –

Magyar történet múzsája,
Vésd ezeket kövedre,
Az utóvilág tudtára
Ottan álljon örökre.

S te, szivem, ha hozzád férne,
Hogy kevély légy, lehetnél!
E hős ifjuság vezére
Voltam e nagy tetteknél.

Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsősége,
Teveled sem cserélek!

Pest, 1848. március 16.

Babits Mihály: Petőfi

Igen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Ez az esztendő a Petőfi esztendeje, s ezen a verseknek szentelt délelőttön a magyar versnek arról a csodájáról kell beszélnem önöknek, aki Petőfi volt. Hogyan látjuk őt ma?

A csillag megszületett, kialudt, száz év múlt el, s fénye utazik a jövők és messzeségek felé. A meztelen fény utazik, levette csillagtestét, tiszta fény, szabadon, anyag nélkül, eltérve minden szílat, amellyel az Anyag gravitációja megkötötte.

A tiszta fény gondolnánk, a tiszta, desztillált igazság és igazságosság! de mekkora? mily erős? milyen a színe? alakja? ki mondja meg? Ahány szem, annyiféleképpen látja. A fény él, utazik, lobog, egyformán, halhatatlan; de a szem előtt rezeg folyton, fölgyl, ködbe lábad, és változik... Vedd, tudós, prizmadat, állítsd föl spektrumát, s ítélj meg a "század ítéletét"!

Különös dolog a hírnév, ez a halál utáni igazság: nagy igazság, mely ezer apró tévedésből szövődik egygé, csalhatatlanság, mely megannyi csalódás összege. Bizonyos, hogy Petőfi hírneve is, mely oly méltó és olyan egységes, csupa méltatlanságon és ellenmondáson alapul. Vajon az-e Petőfi, akit például kevés kivétellel a külföld lát benne? Az a romantikus sablonhős? az a tipikus "legendás szabadságköltő"? tiszteletre méltó, de nem sok érdekességű s nem sok eredetiségű legenda. Nincs-e oly távol ő ettől, mint amennyire a primitív ősiség a sablontól, az örök gyermek született szabadságrajongása valamely kor középszerű politikai ideáljaitól csak lehet? Vagy az-e Petőfi...

Az talán, akinek mindannyian alighanem láttuk őt valaha, ifjúságunk boldog, diákos hangulatai közt? A zseni, a kócos lángszellem, a bohém üstökös, a művészet fékét s tanulmányok terhét megvető szabad Költő, a kicsapott diák, a tomboló, szabályokhoz s a nyárspolgári élet rendes érzéseihez magát törni képtelen örökvad lázongás: kezében lant, kard és borospohár?

Mi állt távolabb Petőfi egész lényétől, mint az időszerűség és megalkuvás? Lelkének egyszerűsége, szinte *enfant terrible*-szerű rettenthetetlensége kívül helyezte őt az Idő nehézségein, aggodalmain és bonyodalmain; s ki kívánná bármily időszerűtleneknek tartaná szavait, hogy ez a naivul elfogulatlan száj valaha elhallgasson? Az ő egyénisége minden században időszerű marad mint ahogy a gyermek otthon van mindenütt.

És mi a hírnév? Éppen ez az időszerűség az időszerűtlenségben, éppen ez a félreértés, amely ösztönösen a legnagyobb megértés: megértése annak, hogy a nagy ember mindig a mienk, és nem lehet ellenség, hogy a nagy ember fontosabb valami, mint a nézetek, pártok és korok. És fontosabb az irodalomnál is. Mert az irodalom éppoly kevésbé látja teljesen az igaz Petőfit, mint a Hivatal vagy a Közönség, s a tudósok könyvei éppoly kevésbé hites helye az ő hírnevének, mint a diákok lelkesedése vagy a politikusok beszédei.

Az irodalmi köztudatban ő a lírikus típusa. Neve valóságos szinonimája a lírának, ellentétben az epikával, mely Aranyban látszik testet ölteni. Aki jól ismeri Petőfi líráját, érezheti, hogy ez az ítélet csak felületes, és külsőségeken alapul. Petőfi elsősorban ősi és primitív módon költő: s a primitív költészet csupa látás. Az egészséges gyermek: néz, bámul; minden érdekli; örül a világnak. Az egészséges ember: nyílt szemű. Nem foglalkozik az folyton önmagával, nem a maga jaján-baján rágódik örökké. Noha tud búsulni, csakúgy, mint örülni, nagyon, sőt vadul is; tud ujjongani és kétségbeesni; de örömének, bánatának egyformán: oka van. Ép lelkek, tiszta tükrök: fény a fény bennük, és homály a homály; egyenes az egyenes, és görbe a görbe. Örömmük-bánatuk a világ szépségéről vagy szomorúságáról beszél; és mint a gyermek, csak akkor sírnak, ha megütik magukat. Még a lírájuk is epikus.

A professzorok szeretnek osztályozni, és Petőfinek a lírát osztották ki. De az ő zsenije nem fér ebbe a skatulyába. És egyáltalán semmi skatulyába sem fér. És költészete, miként a drága bor, örökké más és más alakot és színt ölt, aszerint, amilyen színe és alakja az edénynek, amelybe töltözik. De változzon bár az alak és a szín: minden változáson át egy marad az íz és a mámor, mely csak az előtt tárul föl, aki nemcsak kívülről néz reá, hanem megízleli, s vérévé hasonítja. Mi hát az a hírnév? Ifjak ittasodnak, öregek nyernek új erőt a drága nedűtől, míg a századok változva töltik új és új hordóba, fejtik üvegekbe, s ragasztanak rá más-más etikettet. Az első század lefolyt. Vedd, tudós tégelyed, töltsd a bort kémcsővedbe: tégely és kémcső csak új palack és új etikett lesz. A század ezer szóval ítélkezik, s ezer szó mögött egyetlen fényben ragyog a kimondhatatlan Kincs.

Mikor mi, Hölgyeim és Uraim, e dicsőséges évforduló alkalmából mégis beszélni akarunk erről a kimondhatatlan kincsről, nem negélyezhetjük a tudós szerepét, s nem hozzuk magunkkal kémcsöveinket; csak ünneplők vagyunk, boldog birtokosok, akik dicsekesznek, újra előveszik, mutogatják egymásnak a kincset, mint a család, ha újra fölgyújtja a karácsonyfa gyertyácskáit, egy örök karácsonyfát; egy örök kincznek örülünk mi újra, amelyről szinte úgy érezzük, hogy nemcsak mindig lesz, hanem mindig volt is: annyira ősi, olyan természetes, mint a levegő; friss és primitív kincs, amelyről egyformán nehéz elhinni azt, hogy már százéves, és azt is, hogy csupán százéves!

Ez a mi kincsünk különbsége a szomszédok kincseivel szemben, a Petőfi primitívsége a modern líra többi nagyjai közt. A mi kincsünkben van valami ősi, a mi költőnkben valami egyszerű, szinte homéroszi, aminek hiába keressük párját az egész modern irodalomban. A tiszta tükör látása ez; nem a modern és rafinált líra. Más nagyjai a világlírának maguk alkotnak világot maguknak; a külső világ számára nincs szemük. Petőfi minden érzése a külső világnak szól; dühe, lelkesedése, könnye és mosolya mind csak ezt illeti, ezt a képekkel és történetekkel teli tarka mindenséget. Tiszta rezonancia ő; nem a titkosan hullámzó tengerszem, hanem az alföldi tó, melynek minden mozgása nyíltan és csalhatatlan követi az időjárást. Mily jóízűt kacag azon, ami nevetséges! Mily őszintén nekibúsul mindenben, ami szomorú!

Ó, feledhetetlen április! Tiszta, páratlan ég, melyen oly élesen rajzolódik a táj! A költő szeme friss, tiszta, megvesztegethetetlen, mint egy gyermeké: a legkisebb részlet sem kerüli ki figyelmét; csupa realizmus. De ez nem a kszakart modern realizmus, hanem természetes, öntudatlan, mint a Homéroszé. Természetes, realiztikus fantázia, primitív, mint a gyermeké; s azért Petőfi az egyetlen is a modern lírikusok között, akit a gyermek is teljességgel megért, követ, szeret. Mindannyiunk gyermekkori költője ő.

S a látásnak evvel a primitívségével együtt jár az érzés és erkölcs primitívsége, ősisége. Bizony, akik Petőfiben csak az excentrikus zsenit látják, a forradalmárt, lázadót, a szokványos élet megvetőjét: azok külsőségek megtévesztettjei, s sohasem tekintettek a költő lelkének igazi mélyébe. A forradalmár, a lázadó költő karakterisztikumja külföldön és nálunk is például Adyban a visszahatás a polgári erkölcs ellen, új erkölcs vágya, szabadulás mindentől, ami ősi és megszokott. Ezzel szemben Petőfit legmélyebb hajlamai és nézetei az ősihez és a rendeshez vonzzák. Jobban vizsgálva még lázongásain, rakoncátlankodásain, zseniáliskodásain is az ősi és rendes színeit érezzük. Nem hozzátartozik-e az ősi és rendes életfolyamathoz, hogy a fiatalság lázadjon, és kitombolja magát? Petőfit, akit már eleve mint kivételesen jó fiút ismertünk meg, élete végén mint kitűnő férjet és boldog apát látjuk viszont...

Az ősiség maga az egészség, s Petőfi valósággal tipikus egészséges kedély; amihez éppúgy hozzátartoznak erőtől és önbizalomtól duzzadó túlzásai, mint az ősi erkölcs mély érzése, a habozásra való képtelenség vagy az optimizmus. Petőfi forradalmiságában semmi sincs a dekadensek forradalmiságából; sőt annak éppen ellentéte. Petőfi maga a megtestesült egészség.

S mikor ennek az egészségnek a lényegéről van szó, mindig vissza kell térni a gondolatnak egyre - ahonnan kiindult a tiszta visszhangra, a tiszta tükörrre! Mi is lényegében az egészség, a lelki egészség? Röviden kifejezve: valami gyermeki érzékenység: erős, de nem tartós gyorsan lángol, könnyen felejt. Nem jól ismerte magát a fiatal Petőfi, mikor lelkét szembeállította a Dunával, melyet *hajó futása s dülő fergeteg* annyiszor megsebez:

*Mégis, ha elmegy fergeteg s hajó,
A seb begyógyul, s minden újra jó.*

Az ő lelke ehhez a Dunához hasonlatos. S ez talán szükséges feltétele annak, hogy a lélek egészséges maradjon, s ne sebhődjék agyon e gonosz világban. (S ez talán a legnagyobb szerencse. Petőfi a legszerencsésebb költő.)

Hasonlítsuk össze vele Aranyt, akit egy-egy érzés halhatatlan üldöz, akinek költészetében egy-egy képzet makacsul vissza-visszatér, a nagy tépődött, tele titkos sebekkel, melyek minden időváltozáskor megújulnak.

(Más szóval mondva:) Petőfi oly lélek, aki fölött a múltnak nincs hatalma. Éppen ezért tud tiszta és primitív tükör lenni. Az, aki a múltat hordja magával, mindent a múlton keresztül lát: a múlt nyomot hagy nála, beszenyezi és eltorzítja a jelent; Petőfi nem ilyen; Petőfi a múlt terhe nélkül járt, s ezért tudta megőrizni tisztaságát és elfogulatlanságát a Jelennel szemben.

A világ képei jönnek, surrannak, illannak, egy pillanatra a tükörben élesen megvillannak, és aztán eltűnnek.

Petőfi költészete a világ, ez a magyar világ, éppúgy, mint Homéroszé a görög. Kellett neki a világ, mint a tükörnek az elébe álló arc, hogy képet adjon; semmi sem volt benne a nagy magányosok lelkéből. Mint egészséges kedély élni és hatni akart, benyomásokat kapni és továbbadni; s költészetének tiszta és ősi tükörsége mélyen összefügg őszinteségével: avval az *enfant terrible*-szerű őszinteséggel. Az egészséges lelkű ember őszinte, éppen azért, mert nincsenek lelkének fájó pontjai, melyekhez nem szeret hozzányúlni. Nincsenek gátlásai. Petőfi őszinte és kíméletlen az őseember őszinteségével és kíméletlenségével. S itt érthetjük meg azt, hogy ez a lélek, aki a család és otthon számára látszik predestinálva, szinte kilép, forradalmi hős tud lenni, népszónok, bátorságban mindenkit fölülmúló, a nagy idők egyik legexponáltabb szereplője. Aki könnyen kapja a benyomásokat, s akin azok nem hagynak mély nyomot: az könnyű, gyors, bátor lehet a reagálásban. Aki pillanatonként s a múlttal való komplikáltságuk nélkül látja a világ eseményeit, annak könnyű az *enfant terrible* semmit számba nem vevő, egyenes, ideális, magától értetődő s épp ezért hallatlan, a létezők romlottságával, a szokások erejével meg nem alkuvó, s mindent gyökeresen, szűzen újrakezdeni akaró világnézetét formálni és kimondani. Akaraterős amellet és bátor a teljesen egészséges lélek; tele megvesztegetetlen harci kedvvel és gyermeki igazságérzettel: minden akadályt megvet, minden célt elér. Milyen más az arisztokrata, Hamlet-lelkű, habozó, félénk Arany. De könnyű annak bátornak lenni, akinek sebei oly könnyen gyógyulnak. S ez a Petőfi nyilvános szereplésének titka. Első sorban állott, mert sérthetetlen volt, mint Siegfried vagy Achilles; s nem volt Achilles-sarka. Ami bántotta, azon őszintesége s egészséges haragja mindjárt túlادott. Arany, a "túlérző fájvirág" visszahúzódo.

S itt kincsünk új fényben ragyog, ha erről az oldalról szemléljük: a mi homéroszi Petőfink nemcsak a szavak, hanem a tettek Homérosza volt. Egy homéroszi ősiségű forradalmár, a gyermeki igazság egyszerűségével és szókimondásával; s a gyermekek sokra taníthatnak bennünket, szegény, elromlott felnőtteket. Baj volna, ha a gyermekek egyszer egészen elhallgatnának. Petőfi világnézetét nem szabad az Idő, a politika szemüvegén nézni: mert ősi az, és innen van a múlttal terhelt Időn. Az ősi Igazság szava, mely tán egy korban sem lesz teljesen időszerű, s mégsem szabad elnémítani soha; meg kell hallgatni mindig, mert *mértéke* az Időnek: hozzá kell mérni a Kort. Borzasztó komplikált időkét élünk: a politikus nehéz fegyverzetben, a Múlt egész súlyával a vállain viseli a Jövő felelősségét; nem szabad megnehezítenünk amúgy is nehéz helyzetét. De kérnünk kell: hallgassa meg a költő szavát, mint ahogy egy gyermek ártatlan és merész szavát meghallgatná; ő, a Múlt és Jövő embere, hallgassa meg az Örök Jelen emberét, az Időtlent; és engedje meghallanunk nekünk is mert ha befogja füleinket, vagy túlkialtja a hangot: olyanná válik, mint az utascapat s vezetője, aki birkózva és kanyarogva a sűrűség ezer akadályai közt, elveszti szem elől a Csillagot, mely messze céljának égtáját mutatja. A költő szava mutatja a nagy célt, a szabadságot és emberséget, mely végre is mindannyiunk célja; s akinek nem célja, nem méltó arra, hogy a költőt ünnepelje. Bizony, ha a mai ünneplőket látom, sokszor elszorul a szívem, és kételkedve kérdem: azt ünneplik-e ezek Petőfiben, aki ő volt?, s nem csak magukat ünneplik-e? Mily egészséges haraggal fordulna ma némely ünneplője ellen ő, aki oly rettenetes versben átkozta meg a terméketlen fügefát: *Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?* Mondom, elszorul a szív, kétkedik az agy, és keserű vers kívánczik az ajkakra:

PETŐFI KOSZORÚI

„AVAGY VIRÁG VAGY TE, HAZÁM IFJÚSÁGA?”

*Hol a szem, szemével farkaszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?
Ünnepé vak ünnep, s e máj napoknak
szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.*

*Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:
talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.*

*Ki ünnepli ŐT ma, mikor a vágy, a gond
messze az övétől, mint sastól a vakond
avagy gyáván bujik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszoruit.*

*Óh, vannak koszoruk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...
Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére kőnek!*

*Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbítve légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar: "Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!"*

*Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az ő ünnepségén:
Koporsó tömlőcét aki elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne tőrje
eleven emlékének!*

Krúdy Gyula: Szegény gyerekek a Szigeten

A sziget közepén áll egy sárga, kopott varjűfészek, hideg és rozsdás udvarház, amelyet még manapság is Kastélynak neveznek, mert egykor benne lakott egy öregember, mikor hercegek voltak Magyarországon.

Kastélyi nevét árván viseli az udvarház, mint koldus a medáliát, a herceg egykori termeiben korom lepi be a falakat, a szél bújósdit játszik, az ablakok és ajtók rég elkívánkoznak ebből a világból, az udvart benövi a gaz, az erkélyt megette a rozsdá, éjjelente senki sem hallgatja a fülemilét, amely tavaszoként az elhagyott rom körül építi fészket... Csendes, gondterhelt, bajjal, mindennapi étellel álmódó, szegény emberek hallgatják a „kastélyban” a nagy fák melankolikus zúgását, az esti szél ajtódörömbözését, a kályhák korgását, az öklendező kísértet lépteit, aki a rozsdás csigalépcsőn felszuszog, és benéz az ablakon. A szomorgók, maguknak élők, elbűjt érzésűek, a lemondok háza volt évekig az udvarház, az lakott benne, akinek máshol nem volt helye, magányos helyen vándorlók, visszhangos, szomorú szobákban a maguk bánatával foglalatoskodók, lábujjhegyen járt a méla csend, mint egy kolostor körül.

Ezen a tavaszon kinyílt a pókhálós ablak az udvarházon, meghökkent a kapu, a varjúkárogástól életunt kémény felfigyelt, a szomorkodásba belevénült nagy fák kibámultak odvas kérgükből, a vijjogó vércse riadtan menekült, mintha anyavarjú üldözné a fészekrablás után, még tán a romfal is nagyot nézett, pedig sok mindent látott ezer esztendő alatt: nyulakat, rózsákat, harcos apácákat, mogorva szerzeteseket, tilosban járó szerelmeseket... Víg gyermekcsapat özönlötte el az udvarház környékét. Mindennap vígabb, bátrabb, hangosabb gyermekek nőttek ki itt a fűből a tavaszi eső nyomán, mint a réteken a virágok, a fákon a csodálatos gyöngédségű levelek, a leheletüdeségű orgonák. Valamely varázslat történt itt; a meséskönyv megelevenedett; a kacsalábon forgó vár, amely a rege kék és zöld ködében állott a szegény gyermekek képzeletében, megállott; a farkasszakállú hídőr, aki fegyverével a szigetet őrizte, végleg befordult őrházikójába; a partokról és a messziségekből látott szoknyás, nagy fák, fénylő kertek felett borongó vén házak, visszhangot, hajókürtöt, városi lármát gurgulázva elnyelő romok, a mesékbe kanyargó árnyékos sétatutak, a fehér lovacskás omnibuszok, hanyagul ásító pázsitok, fehér lócák és székek: megindultak... szárnyaikat kiterjesztve repültek a vén fák, futott az unatkozó angolpark, bakkecske módjára szökdécseltek a padok, döcögve jöttek a vén romok, gyíkgyorsan siklottak a gyalogutak a pesti szegény gyermekek felé. A gyermek álmódott valamely kedveset éjszaka, amely után kinyújtotta a kezét. A lelenc, az árva, a pincelakó szegény, az iskola porában elhervadt, külváros füstjében elsápadt gyermek álmában a tündérkertben járt, és reggelre megtalálta a kertet, nem osont az tova, mire felébredt.

A leányocskák körbeállnak, és úgy énekelnek, mintha a virágok énekelnének a kertben.

A fiúk szétszaladnak, mint a tavaszi esővíz.

A szegény gyermekek hangja megtölti a szigetet, mint a május szele színnel és illattal a világot. Ezerhangú madársereg, ezerszemű pázsit, ezerkedvű élet fakadt a szigeten a régi, varjúkárogásos, búskomoly andalgású, titokban lépegető tavasz helyett. A denevér, amely tavaly már kora délután bátran elindult nesztelen útjára a romladékokból, bevárja a sötétséget. A margitszigeti betegség: a melankólia, amely híven eljön a nedves szigetre, az idén csak messziről oldalog, mint egy megvert kutya. A szerzetesi csend, a lemondásos alkonyat, a keserűségbe és megvetésbe vonult magányosság elhallgatnak gonosz tücsökdalaikkal a régi udvarházban, amidőn a pázsiton egy sereg kisleány cikázik és csicsereg, mintha már megjöttek volna a fecskék.

Pajkos, rongyos kisfiúk egy délután méhkast hoztak kis kézikocsin az életunt szigetre, és hangos hajrával felborították a vidáman zümmögő kast.

Kosztolányi Dezső: Koszorú

1

Délelőtt fél tizenegykor, amikor még nem volt otthon senki, csöngettek. Kati ajtót nyitott.

Szemüveges, alacsony férfi lépett az előszobába. Keménykalapot hordott, sárgazöld felöltőt. Körültekintett, és így szólt:

- Maga, lelkem, a Török Kati?
- Én – mondta a lány, s letette a porrongyot.
- Biatorbágyról jövök – szólt a látogató.

A lány rámeredt az idegenre. Látszott rajta, hogy úr. Nagyon szépen beszélt, nagyon finoman.

Ahogy az édesanyját is emlegette, bevezette a konyhába, ahova a földijeit szokta. Székkel kínálta.

– Köszönöm – mondta az úr, és nem ült le. – A déli vonattal vissza kell utaznom. Baj van otthon, Kati. Kedves édesapja tegnap este meghalt.

– Jaj – sikoltott a lány, és szívéhez kapott.

Odadőlt a konyhaszekrényhez. Sírt, mint a záporosó.

Nem érte váratlanul a hír. Apja három éve betegeskedett, sorvadása volt, régóta várták már a halálát.

De szíve mégiscsak elfacsarodott attól, amit hallott.

– Ne sírjon – csitította az úr. – Szegény István bácsinak már jó. Sokat szenvedett. Magához szólította a jó Isten. Ne sírjon, lelkem. Jöjjenek le mind a ketten a temetésre. Maga is, meg a Bözsi is. Ezt üzeni a Juli néni – így hívták édesanyját. – Aztán küldjön pénzt. Ezt is üzeni. Otthon nincs semmi pénz. Koporsóra kell. Én a tizenkettőhúszassal visszamegyek.

Törökék nagyon szegények voltak: az öreg évek óta ágyban feküdt, nem bírt dolgozni. Ezért szegődött el két lánya Pestre, cselédnek.

- Mibe kerül egy koporsó? – kérdezte a lány szipogva.
- Nem tudom – dünnyögte az úr, vállát vonogatva. – Azt mondta Juli néni, hogy negyven pengőt küldjön.

Kati a cselédszobába szaladt. A szekrényből kivette bérét. Az még érintetlen volt. Csak pár napja kapta ki. Átadta a negyven pengőt.

- Isten áldja – szólt az úr –, majd mi eligazítjuk otthon.
- Isten áldja – szólt a lány, és kiengedte a látogatót.

2

Most fogta el igazán a keserűség. Jajveszékelt, óbégatott. A folyosón, a budai ház első emeletén mindenki hamarosan értesült a gyászsesetről.

Kati egy ügyvédnél szolgált. Az irodába ment, hogy telefonozzon húgának. Húga szintén egy ügyvédnél szolgált, a Lipótvárosban. Nem mintha a két lány valami különös vonzódást tanúsított volna a jogtudomány és az igazságszolgáltatás iránt, de az életben néha előfordul ilyen véletlen is.

Alighogy fölszólította húgát, a drót másik végén ugyanazt a bőgést hallotta, melyet ő az imént hagyott abba.

Bözsi egy óra múlva nála termett. Szabadságot kapott asszonyától, hogy hazautazzék a temetésre. Együtt ebédeltek, szótlantul. Nagyon szerették az apjukat.

Ebéd után fölkerelkedtek, hogy a városban fekete blúzt vegyenek, fekete kalapot. Bözsinek még megvolt a bére. Katinak is kiutaltak negyven pengőt előlegül, a jövő hónapi bérét. Abból mindenre futotta.

Még koszorút is vásároltak, színes vászonvirágokból, fehér szalaggal. A szalagra ráírátták arany betűkkel: *Édesapánknak – Kati, Bözsi.*

3

Másnap délelőtt tízkor a vonaton ültek, ölükből a koszorúval.

– Hova, lányok? – faggatták őket az utasok, falubeliek.

– Haza.

– Mi járatban?

– Meghalt az édesapánk.

Az emberek hallgattak. Pipáztak. Szünet után kérdezték:

– A ti édesapátok?

– Az.

– Mikor?

– Tegnapelőtt este.

– Mi nem hallottunk felőle – vetették oda tűnődve. Egy öregasszony is erősgette:

– Tegnap este nálunk volt édesanyátok. De ő nem említette.

4

Izgatottan siettek végig a főutcán. Ott laktak a kovácsműhely mellett.

Anyjuk az udvaron állott, a baromfiól előtt, kukoricát szórt a csirkéknek, szakajtóból. Eltátotta a száját. A két lány talpig feketében közeledett feléje, magasra emelve a koszorút, hogy hosszú szalagja ne fittyenjen a sárba. Sóbálvánnyá meredt.

– Nem halt meg a ti édesapátok – szólt, fejét rázogatva. – Nem halt az meg. Él még.

Lassan tisztázódott a dolog.

Az a szemüveges alacsony férfi, aki keménykalapot hordott, sárgazöld felöltőt, egy héttel ezelőtt lenn járt a faluban. Teknőket árult. Hozzájuk is bevetődött, sok mindent összekotyogott, este aztán szállást is kért. Ott aludt a pitvaron. Elpanaszolta baját, az asszony is az övét. Tőle tudta meg, hol szolgál Pesten Kati.

– Csaló volt – bólintott Törökné.

– Pedig olyan szépen beszélt, édesanyám – sopánkodott Kati. – Olyan finoman beszélt.

– Mégis csaló volt, lányom – mondta az anyja. – Rosszak az emberek.

5

A koszorút az istállóba dugták. Aztán a lányok bementek az apjukhoz.

Ő ott feküdt, ahol évek óta, a fal mellett, keskeny, rozoga ágyában.

Kati és Bözsi, mihelyt belépett, rárogyott a kezére és csókolgatta: Kati a jobb kezét, Bözsi a bal kezét. Mindketten sírtak. Anyjuk is sírt.

A beteg fölemelte száraz, vékony parasztfejét. Látta, hogy két lánya gyászruhában zokog. De nemigen csodálkozott ezen.

– Elbolondították őket – magyarázta az asszony.

Az öreg anélkül is tudott mindent. A koszorúról is tudott. Amíg künn az udvaron tanakodtak, a nyitott ajtón át meglátta az ágyból.

Kérte, hogy hozzák be.

– Az istállóban megeszi a marha – nyögte aggodalmasan.

Ketten hozták a koszorút. Szinte tele lett vele a csöpp parasztszoba. Eléje tétette.

Gyönyörű, óriási koszorú volt. Bámulta hosszú, fehér szalagját, aranyos betűit, színes csinált virágait, melyek nem hervadnak el soha. Ezek tetszettek neki legjobban.

– Majd eladjuk – jegyezték meg a lányok, zavartan.

De az öreg hallani se akart erről. Odaakasztatta ágya fölé, a szögre. Valami ünnepi öröm járta át szívét, valami szokatlan melegség, fölmagasztosultság, amilyent csak körmenetek, képviselőválasztások alkalmával érzett, mikor zászlók lobognak, harangok zúgnak, trombiták ragyognak. Meghatottan csókolta meg lányait.

Azok ebédhez ültek. Gomolyát ettek fehér kenyérrrel, meg lekváros kalácsot. Még bort is ittak.

Az öreg némán, átszellemülten, majdnem boldogan nézte feje fölött a koszorút...

Arany János: Ha álom az élet...

Töredék

Ha álom az élet: mért nem jön az óra,
Mely fölébresszen egy boldogabb valóra?
Mért hogy ennyi rémes, gyötrő álomlátás
Eszméltre nem hoz, csattogás, villámlás?
S ha élet ez álom: miért oly zsibbatag?
Kimerült, kifáradt, egykedvű, sivatag?
Bánatból, örömből az örömrész hol van?
Túrást a cselekvés mért nem váltja sorban?
Ne nevezd halálnak, mert hazugság lenne:
Nincs a nyugalomnak boldogsága benne;
Kínja vonaglásban adja jelenségét,
S bár reménye nincsen, megmaradt a kétség.
Volna hát legalább a fájdalom élénk,
Hogy érezve kínját, ez érzésben élnénk...

(1849-50 táján)

Arany János: Évnapra

Kelsz és lenyugszol észrevétlenül:
Innep volnál, de senki meg nem ül,
Végzetes évi nap!
Oh, e tömeg más napot ünnepel;
Titkon sohajtja meg a hű kebel
Halomra dőlt oltáridat.

Emléked átkos, nyomasztó tereh:
A vérnek és könnyűnek tengere
Mind, mind ahhoz tapad.
Az ember gyöngye: félve néz feléd,
S mint egykor a tanítvány mesterét,
Nehéz időkben megtagad...

1850. március 15.

Szabó Lőrinc: Szun Vu Kung lázadása

Mikor Szun Vu Kung, a majmok királya,
kit kőtojásból keltett ki a vén
föld, ég, nap és hold különös szerelme
a gyümölcsök s virágok szigetén,

ki kőtestét mozogni tanította
s viharként szállni a felhők felett
és megtanult minden emberfölötti
varázst és titkos bölcseségeket,

ki hős vezér és szent remete volt és
szívében mégis fenevad maradt,
és feldúlta a halál városát és
megette az égi barackokat,

az istenek eledelét, hogy ő is
örökké éljen, s lett mindenható,
kinek rőt fején a villám kicsorbult,
ki már-már isten volt, de lázadó

dühében a Legfőbb Trónt követelte
s leverte az égi seregeket
s a Menny Ura s a Célok és Erények
bénultan nézték, hogyan közeleg –

mikor Szun Vu Kung már a trón előtt állt
és már senki se moccant ellene,
jött Buddha és szelíd virágkezével
intett, hogy a fegyverét tegye le.

– Ki vagy, te jámbor? – ámult el a vad szörny,
akitől a mindenség reszketett.
Buddha felelt: – A béke és a jóság,
s azért jöttem, hogy megfékezzelek.

– Nagyszerű! – bókkolt Szun Vu Kung. De Buddha:
– Vigyázz, – szólt – még nem sejtetted, mit tudok! –
– Te se, hogy én mit! – válaszolt a szörny és
mellét verve mesélni kezdte, hogy

a tejutat kavarja szigonyával,
eldicsekedett, hogyan győzte le
a földet, eget, az állatok és fák
szellemeit, s a halál fekete

könyvét széttépve, hogy lett halhatatlan
s a Titkos Tudást hogy szerezte meg.
– Tizennyolcezer mérföldet repülök
– mondta – ha csak egy bukfencet vetek,

átváltozom hetvenkétféleképpen
és lehetek millió óriás,
ma már én vagyok a Tökéletesség,

– a Menny Urához fordult – senki más,

– bömbölte – senki nem állhat fölöttem:
legkülönb vagyok, a Trónt akarom! –
És Buddha felelt: – Tied lesz, ha győzol
még valamin, az én hatalmamon:

mutasd meg, hogy ki bírsz-e törni innen,
túljutsz-e rajtam, – itt a tenyerem:
ha bukfenced kivisz belőle, nyertél,
ha nem, te fogsz engedni énnekem.

Tetszett az alku Szun Vu Kungnak. – Órült, –
gondolta, – ez a Buddha: a keze
alig nagyobb egy lótusz levelénél,
igazán játék végezni vele,

gyerekjáték, – gondolta és vigyorgott:
– Hát jól van, lássuk: ki győz, te vagy én? –
És felemelkedett a levegőbe
s megállt nevetve Buddha tenyerén.

– Készen vagy? – Készen. – Rajta! – Egyet ugrott
s már messze szállt s eltűnt a szörnyeteg,
és viharzott, mint az ördögmotolla,
úgy hányta, hányta a bukfenceket,

és repült és hömpölygött, mint a szélvész,
mindig gyorsabban, repült, mint a fény,
repült és forgott, át az ős eónok
s csillagködök száz szigettengerén,

repült, a tértől részegen, repült, mint
az időmegállító gondolat,
repült, könnyű győzelmét végtelennel
tetőzni, amit ráadásul ad,

repült, repült, s a Végső Úr határán
egyszerre csak öt roppant oszlopot
látott, amely minden világok végén
vörösén az ég felé lobogott.

Még egy bukfenc, s már ott volt, és leszállt ott,
ahol még nem járt soha senki se,
és lehasalt s fürkészve és vidáman
nézett az érhetetlen semmibe,

aztán felkelt. – Most megyek – mondta – vissza
és én leszek a Mindenség Ura,
de hogy itt jártam, nevemet felírom
ide, a világ őrtornyaira –

és csakugyan felírta a középső
oszlopra: „Itt járt Szun Vu Kung király”,
s mert a szükség rájött, egy másik oszlop
tövébe még egyebet is csinált,

és indult vissza. Repült, mint a villám,
repült az űrben, mint a néma fény,
repült és forgott, át az ős eónok
s csillagvilágok szigettengerén,

mint az időtlen gondolat, repült most
visszafelé a végtelenen át
és megérkezett és hetykén leugrott
Buddha kezéről s rikoltott: – No hát

ide a Trónt! A világ végén jártam
s ott hagytam a látogatás jelét! –
Buddha ránézett, hosszan, szánakozva,
és felemelte lassan a kezét,

és megszólalt: – Te nyomorult majom, te,
te barbár ész- és erő-szörnyeteg,
azt hiszed, hogy míg féktelen hatalmad
harc s önzés fűti, lebírsz engemet?

Azt hiszed, ki tudtál szökni kezemből?
Nézz ide, nézd középső ujjamat:
„Itt járt Szun Vu Kung...” – itt van; ezt te írtad,
s nézd piszkod, itt, a hüvelykem alatt! –

És Szun Vu Kung, a Tökéletes Állat,
kitől a Legfőbb Trón is reszketett,
látta, hogy minden erőnél erősebb
a türelem s a jóság, s megijedt

és szökni próbált. De Buddha lefogta
s egy hegyet tett rá, kíméletesen:
– Most itt maradsz. Gondolkozz ezer évig,
s ha új szíved lesz, befogad a Menny.

Dull Ernő: Húsvéti hóember

Húsvét előtt friss hó esett,
Uccu kertbe a gyerekek:
„Építsünk egy hó-nyulat!”

„Hó-nyúl nincsen, csak hóember!”
Dörrent rájuk a házmester,
„Tessék hóembert csinálni!”

Házmester-orrot csináltak,
Házmester-szájat pingáltak,
Nagy s erős lett a hóember.

Dicsérte is a házmester,
„Nem mese ez a hóember!”
Mutatta ország-világnak.

Nagyszombatkor csak tavasz lett,
A hóember összenyeklett,
Nem maradt meg, csak az orra.

Mi lett a házmester-orrall?
Orr-tort tartott a sok gyerek,
Bámulták a házmesterek.

Húrok

Szerelmi dalkeringő

Az elmúlt évtizedekben hozzászokhattunk ahhoz, hogy a könyvbemutató valami irtó unalmas dolog. Megjelenik ott egy esztéta, vagy egy írókolléga – esetleg mindkettő –, és hosszasan méltatja a szerzőt és könyvét. A szerző erre – vérmérséklete szerint – meghatottan vagy emelkedetten reagál, és nem tud ellenállni a felkérésnek, hogy olvasson fel egy részletet a művéből. Ekkor következik a legborzasztóbb rész. Az írók alighanem azt hiszik, hogy a teremtés munkája már be is fejeződött a kötetük nyomdai lezárásával, és az abban keringő lélek-fluidumok szabadon átszármaznak a könyvbemutató közönségére, mintegy a felolvasás aktusa által. Majd mellükre horgasztott fejjel motyogni kezdenek az orruk alatt, amiből a nagyérdemű egy szót sem ért, és aki negyedóra alatt még nem bóbiskolt el, az egyre nyugtalanabb pillantásokat vet az órájára.

Az Óbudai Társaskör 2013. március 7-én ezt a nem túl szívderítő hagyományt kívánta megtörni, amikor Ballai László *Szerelmi dalkeringő* című novelláskötetének zenés könyvbemutatójára invitálta közönségét. Azt a fenyegető körülményt, hogy a szerző maga olvassa fel írásait, jelentősen enyhítette, hogy Hegedűs Gönczy Katalin zongorajátékában, Vályi Csilla gondolkázásában, valamint Sheer Livia és Bartina Gábor énekében lehet majd gyönyörködni a felolvasás szüneteiben. Vagyis a tömény unalmat üde muzsika töri meg.

Ehhez képest, amikor leoltották a villanyt, és Hegedűs Gönczy Katalin és Vályi Csilla szívhez szólóan játszani kezdték Lisztől a *Szerelmi álmok*at, az író még nem volt sehol. Biztosan betért egy kocsmába idejövet – az írók nemritkán spiccesek szoktak lenni a könyvbemutatókon –, és késik. Annyi baj legyen, legalább több idő jut a zenehallgatásra. Am a csellókadenciánál hirtelen megszakadt a zene, és a bejárat felől egy sztentori hang mennydörögte a terembe: „Ma megint eljön. Mindig eljön.” Vagyis a *Szerelm* című novellája első sorait. Közben az író a sötét nézőtérről beért a reflektorok fénykörébe, megállt a színpad előtt (nem zuttyant bele a színpadon számára előkészített karosszékbe), és folytatta az előadást.

Igen, az előadást. Amelynek során az író előadóművészi szempontból is igyekezett felnőni zenésztársaihoz. A *Szerelmi álmok* körbeölelte az első novellát. Ballai ekkor felment a színpadra, de nem ült le, hanem állva játszotta el a soron következő groteszk írását, *A lapozót*. A közönség, amelynek figyelmét teljesen magára vonta, remekül szórakozott. Ezután az író odaült a zongora mellé és a következő Chopin mű kezdetekor ő lapozott Hegedűs Gönczy Katalinnak. Na végre leült a karosszékbe, de most meg úgy húzta maga elé a kis asztalkát, mint aki uzsonnázni készül. Minden írás, minden zeneszám egy-egy új hangulatot, kvázi színváltozást hozott. Az első rész végén előadott *Csellócskát* majd Vályi Csilla Bach *Sarabandját* követően mindenki megrendülten távozott a büfébe.

A szünet után teljes lett a színház. A *Szerelm Árhushan* utolsó mondatába már belesendült a zene, és a *Csoda kell* című Fényes Szabolcs dalt éneklő Sheer Livia csengő szopránjával, kedves játékával valóban felvarázsolta a színpadra a csodát, a szerelem üdeségét, és beindította a „szerelmi dalkeringőt”, amelyhez a –háromnegyedes ütemre ringó – Mahler dallal csatlakozott Bartina Gábor fantasztikus baritonja. Ezt követően a talányos *Fandangó* Hegedűs Gönczy Katalin és Vályi Csilla Debussy szonátájával karneváli hangulatba röpített.

A nagyszerű estét követően az író elmondta, hogy a műsor anyagát – a közreműködő művészeket

remek érzékkel felkérő – Hegedűs Gönczy Katalin állította össze, és annak végső formája a próbákon, egészen konkrétan pedig a fellépés előtti percekben alakult ki. Megdőlne hát a könyvbemutatókra vonatkozó tétel? Épp ellenkezőleg, az alkotóknak kellene kilépniük a „könyvbemutató” szerény címkéje mögül, hiszen nagy – és nagyon hiányzó – hagyomány folytatásába kezdtek. Remélhetőleg a *Szerelmi dalkeringő* című zongorás est még sok előadást megér pódiumainkon és polgári szalonjainkban.

Ballai László: Érdi Tamás a Pajta galériában

Sokan sopánkodnak amiatt, hogy hová lett a polgári kultúra és műveltség. Nos, egyáltalán nem tűnt el, sőt virágzik tovább. Virágoznia kell, mert rengeteget tesznek érte a kis alkotóműhelyekben fáradhatatlanul munkálkodó művészek és művészeti szervezők – éppen azon politikai potentátok durva romboló munkájának ellenszegülve, akik a polgári kultúra legelkötelezettebb reprezentánsainak szerepében tetszelegve már szétrombolták a közművelődésnek és közoktatásnak néhány évvel ezelőtt még az egész világ által csodált magyarországi rendszerét.

A polgári kultúra azonban – mint azt a történelem sokszor bebizonyította – szétrombolhatatlan, mert egyszerűen nem felülről vezérelt kultúrpolitikai ukázok serege, hanem az alkotók belső igénye hívja életre. Az elmúlt héten két polgári szalonban is megfordultam, a nagyhírű Óbudai Társaskörben és az újabb alapítású Pajta galériában. Utóbbi Géczy Olga karmester és festőművész és David Aurell festőművész nagyvonalú kezdeményezésének köszönhetően kezdhette meg működését Budapest nyugati kapujában, a Zsámbéki-medencében, Tökön.

Egy műhelyt mindig az minősít, hogy kik alkotnak benne. Géczy Olga karmesterként évtizedekig a magyar zeneművészet Kodály Zoltán-i örökségének nagyköveteként járta a világot, amíg a karmesteri pálcát fel nem cserélte az ecsettel. Amerikában talált kongeniális társra a – különösen a sportpillanatokat lenyűgöző eredetiséggel megragadó – David Aurell festőművész személyében. Galériájuk mindenki előtt nyitva áll; azonban polgári szalonként is működik, amelyben koncerteknek és műsoros esteknek adnak otthont.

2013. március 10-én Érdi Tamás koncertezett a szalonban. Világhírű zongoristáknak – akinek a felvételeire már korábban felfigyeltem a rádióban – itt, a Pajta galériában hallottam először az élőjátékát. Nagyon nehéz műsorral lépett fel: Brahms *Változatok egy magyar népdalra*, Liszt *Velence-Nápoly*, Chopin *Hósi polonéz*, Liszt *VI. magyar rapszódia*, végül Chopin *cisz-moll noktürn*. Persze a program nehézsége nem abban állt, hogy annak bármely darabját technikailag ne tudná játszani a harmincas éveiben járó kitűnő magyar zongorista generáció bármely tagja, hanem abban, hogy ezek a művek Paderewski, Rubinstein, Horowitz, Lipatti, Cziffra és Jandó interpretációjában csendülnek fel az ember fülében. Az emberében, aki csak különböző viszonyítási pontokból tud kiindulni. „Na halljuk, hogy játssza a hósi polonézt Érdi!” – mondja, és rögvest elkezd hiányolni a rubinsteini gesztusokat.

Persze egy közepes zongorista elvérzik – és el is kell, hogy vérezzen – egy ilyen próbán. Mert a kitüntetett figyelmet csak a legkiválóbbak érdemlik meg. Akik magukkal ragadják a közönséget, és elfeledtetik az előítéleteket azt sugallva: „Én így játszom”. Akik a teremtés csodájában tudják részesíteni a hallgatót. El tudják hitetni vele, hogy nem pusztán egy jól begyakorolt produkció, hanem a mű genezisének a szemtanúja – sőt részese. Mert az ő közreműködő figyelme nélkül nem jöhetett volna létre e legmagasabb színvonalú előadás.

Érdi Tamás ilyen művész.

Érdi Tamás világtalan művész, és zongorajátékával mégis ő mutatta meg nekünk – a mindennapokban oly magabiztosan mozgóknak – az igazi világot, amelyben és amelyért igazán érdemes létezni.

Ballai László: *Academica vita*

Egyre halad a budapesti Zeneakadémia épületének felújítása, már folyik a rektori lakás kialakítása is – hallani a híreket.

Rektori lakás? Ugyan mi szükség van erre? Miért kell elvenni a teret az ifjú zenészekről, akik emiatt az ostoba terv miatt a Wesselényi utcai épület ablaktalan alagsori helyiségeibe szorulnak?

Azt a szisztémát, amelyben a honoráciorok tekintélye és e tekintély külsőségeinek biztosítása fontosabb az oktatás mibenléténél és a diákok lehetőségeinek fokozásánál, feudalizmusnak vagy – magyar megfelelője szerint – klientúra rendszernek nevezik. A „forradalom” és a „demokrácia” címszavai alatt a leggátlástalanabban folyik minden szinten és minden ágazatban annak a tekintélyelvű rendszernek a kiépítése, amelynek a Horthy-rezsim szolgált mintául. Mire vezethet ez a Zeneakadémia esetében?

Az alapító Liszt Ferenc szelleme egyszerűen eltávozik a kipucolt és a felsőbb osztályba sorolt rektor által továbbpolírozgatott intézményből, és a magyar zenei géniusz hagyománya ott él majd tovább, ahol a szellem szabadon szárnyalhat – ez a hely ma nem Magyarországon van.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Fillér u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu